

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของครัวเรือนชนบทเพื่อพัฒนาโครงการผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทย : โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยแบ่งประเด็นสาระสำคัญออกเป็น 8 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 กฎหมายรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

ส่วนที่ 2 แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ส่วนที่ 3 แนวคิดการเรียนรู้แบบปัจเจกบุคคล กลุ่มและชุมชน

ส่วนที่ 4 แนวคิดการพัฒนาโครงการของ Boyle (15 ข้อ) ในการพัฒนาโครงการประเภทพัฒนา 8 ขั้นตอน

ส่วนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่าการวิจัยครั้งนี้มีแนวคิด ทฤษฎีสำคัญและมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมของไทย จึงได้รวบรวมและค้นคว้านำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยสรุปรายละเอียดของสาระสำคัญในแต่ละประเด็นได้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 กฎหมายรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ระบบการศึกษาหรือระบบการเรียนรู้ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดไว้ในหมวด 5 ที่ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในมาตรา 81 ว่า รัฐต้องจัดการศึกษาอบรม และสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

ในระบอบประชาธิปไตย และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ ในมาตรา 73 กำหนดให้มีการสนับสนุนนำหลักธรรมของศาสนาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต นอกจากนี้ในรัฐธรรมนูญยังกำหนดให้รัฐต้องจัดให้มีแผนพัฒนาการเมือง จัดทำมาตรฐานทางคุณธรรม และจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการและพนักงานหรือลูกจ้างอื่นของรัฐ เพื่อป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบ และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ (มาตรา 77) ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเน้นการจัดการเรียนรู้ให้คนในสังคมมีคุณธรรม จริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีสำนึกเป็นเรื่องสำคัญกว่าการเน้นความรู้ และยังได้เพิ่มสิทธิของพลเมืองในเรื่องการเข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

ในการศึกษาอบรมของรัฐนั้น ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน (มาตรา 43) โดยองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ (มาตรา 289)

จากข้อกำหนดในมาตรา 43 จึงให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดความหมายของการศึกษาไว้ในมาตรา 4 ว่า การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีความมุ่งหมายและหลักการ เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา 6)

นอกจากนี้ยังได้กำหนดกระบวนการเรียนรู้ว่าต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้

อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

ในหมวด 4 ของพระราชบัญญัติการศึกษาที่ว่าด้วยแนวการจัดการศึกษา ได้กำหนดความเชื่อพื้นฐานว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและศักยภาพ (มาตรา 22) การจัดการศึกษาของสังคมไทย คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และตามอัธยาศัย จะเน้นทั้ง ความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการ ตามความเหมาะสมแต่ละระดับการศึกษา (มาตรา 23) ในมาตรา 24 กำหนดว่า รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ (5) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

จากหลักการที่สำคัญ นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งสอดคล้องกันว่าจะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบของสังคมไทย ทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย รวมทั้งการศึกษาโดยกระบวนการขจัดเกลางานสังคม โดยครอบครัว ชุมชนและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ผู้วิจัยพบว่าสาระสำคัญของกฎหมายทั้ง 2 ฉบับให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศไทย ได้มีการระบุเรื่องการศึกษาไว้อย่างชัดเจนเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญ ฉบับแรกของประเทศไทยที่มีการระบุว่ารัฐต้องจัดให้กฎหมายว่าด้วยการศึกษา นอกจากนี้รัฐธรรมนูญได้เน้นการปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ผู้วิจัยพบว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 เป็นกฎหมายว่าด้วยการศึกษาระดับแรกของไทยเช่นกัน สาระสำคัญได้มุ่งเน้นพัฒนาการศึกษา เน้นการสร้างองค์ความรู้ที่เกิดสภาพแวดล้อม สังคม ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้บุคคลได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แพร่หลาย

ส่วนที่ 2 แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้การศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ปรัชญานี้ได้เริ่มต้นจากการศึกษาเกี่ยวกับบุคคล และสิ่งที่บุคคลต้องการให้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม โดยถือว่าการศึกษจะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น มีสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมของเขา หรือถ้าพูดในแง่ของคำสอนของศาสนาพุทธอาจกล่าวได้ว่า เป็นการให้บุคคลไปถึงจุดสูงสุดของชีวิตคือ ความสุข ด้วยการยึดถือความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์และการมีคุณภาพชีวิตที่เหมาะสม ประกอบกับความเชื่อในทางศาสนาพุทธดังกล่าวมาแล้วเป็นพื้นฐาน ปรัชญาการศึกษาผู้ใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันจึงได้ถูกพัฒนาขึ้นตามแนวคิดพื้นฐานดังต่อไปนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2535, น.3)

ปรัชญานี้มองความสัมพันธ์ของการศึกษากับมนุษย์โดยเชื่อว่าการศึกษเป็นปัจจัยที่จะมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด ปรัชญานี้ตั้งอยู่บนความเชื่อพื้นฐานที่ว่าเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคนคือความสุข คำว่าความสุขนี้อาจมีความหมายกว้างมากและแต่ละคนก็จะนิยามความสุขไม่เหมือนกันโดยยึดประสบการณ์ของตนเองเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ถ้าพยายามจะให้คำจำกัดความเพื่อพอมองเห็นขอบเขตของความหมายได้บ้าง อาจจะกล่าวว่าความสุขคือการที่มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ด้วยกันได้อย่างเหมาะสม ความสุขที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นเมื่อไม่มีข้อขัดแย้งใด ๆ (ไม่ว่าจะทางกายหรือทางอารมณ์) ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะพยายามไปให้ถึงจุดที่เหมาะสมหรือผสมกลมกลืนอันนั้นให้ได้โดยใช้หลาย ๆ วิธีการ ไม่ว่าจะเป็นการปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมหรือปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเอง หรือทั้งสองอย่าง เนื่องจากกิจกรรมการศึกษเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อมนุษย์ เพราะฉะนั้นก็ควรจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์บรรลุผลสูงสุดของชีวิต ควรจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้บุคคลแสวงหาเครื่องมือที่จะช่วยให้ตนเองอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสมมีความสุข

การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะครอบคลุมกระบวนการและประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งหมดที่อยู่นอกระบบโรงเรียนภาคปกติซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ได้จัดทำและดำเนินการมานานแล้วในประเทศต่างๆ เช่นในรูปของการศึกษาผู้ใหญ่หลายประเภทและหลายรูปแบบ การบริการส่งเสริมการศึกษา การฝึกอบรมในระหว่างประจำการและก่อนประจำการ การเป็นช่างฝึกหัด กิจกรรมเยาวชน การให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่นสโมสรเยาวชน ศูนย์เยาวชน ลูกเสือชาวบ้าน โครงการต่างๆ ของหน่วยราชการที่ออกไปให้ความรู้แก่ประชาชน เช่นโครงการของกรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมอนามัย ฯลฯ

2. คำนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียน

คำนิยาม ได้มีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายของคำว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้มากมาย ขอสรุปคัดเลือกมาไว้พอให้เข้าใจดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 มาตรา 15 ให้ความหมายว่าการศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาระหว่างประเทศซึ่งมีหน้าที่ค้นคว้าเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาประเทศ ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า ไม่เหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน และการศึกษาไม่เป็นทางการ และได้ให้คำนิยามไว้กว้างๆ ดังต่อไปนี้

การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง "กิจกรรมการศึกษาใดๆ ที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ โดยจัดขึ้นเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนและวัตถุประสงค์ในการเรียน" การศึกษาในระบบโรงเรียนหมายถึง "ระบบการศึกษาที่มีการจัดลำดับชั้น กำหนดให้เรียนเต็มเวลา และมีโครงสร้างจากระดับต่ำไปหาสูงนับจากชั้นประถมศึกษาไปถึงอุดมศึกษา" ส่วนการศึกษาไม่เป็นทางการนั้น หมายถึง "กระบวนการตลอดชีวิตในการที่จะได้มาซึ่งทัศนคติ ค่านิยม และความรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อมเป็นความรู้ที่ได้โดยบังเอิญ" เช่น เด็กสามารถพูดภาษาของตนเองได้และเรียนรู้คำต่างๆ ก่อนไปเข้าโรงเรียนโดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือสมาชิกในบ้าน ทักษะในการประกอบอาชีพหลายๆ อย่างได้มาโดยการศึกษาไม่เป็นทางการจากพ่อแม่หรือบรรพบุรุษ ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมการศึกษาโดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้รู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการความสนใจของพลเมือง คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษานอกระบบโรงเรียน ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า "การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึงประสบการณ์ในการเรียนรู้ทั้งหมด และกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ความสามารถและทักษะทางวิชาชีพที่จะนำไปปรับปรุงมาตรฐานของชีวิตให้ดีขึ้น ให้มีอาชีพที่ดีขึ้นและให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น"

กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ก่อนที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาจะได้เป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียน นิยามที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ ให้แก่การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นหมายถึง “ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นนอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ” จากนิยามดังกล่าว การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นมีความหมายกว้างและรวมถึงการเรียนรู้ทุกอย่างของบุคคล รวมทั้งการศึกษาแบบธรรมชาติวิสัยด้วย

นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีดังต่อไปนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2526) นักการศึกษาไทย ได้แสดงแนวความคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่คล้ายคลึงกับแฟร์ แต่มีเอกลักษณ์ที่สอดคล้องกับศาสนาพุทธ “คนคิดเป็น” ของโกวิท วรพิพัฒน์ เน้นแนวความคิดของศาสนาพุทธ เรื่องความกลมกลืนสมดุระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม โดยขจัดสิ่งที่ขัดแย้งกัน “ซึ่งในบางกรณีอาจต้องปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมมากกว่าการต่อต้าน อันเป็นแนวความคิดที่ต่างกับของแฟร์ที่มีลักษณะของการปฏิบัติต่อต้าน”

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2526) ให้ความหมายไว้ว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน โดยยึดแนวคิดที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งให้ผู้เรียน มีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด”

บรรจง ชูสกุลชาติ อดีตอธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียนได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้ “คือการศึกษาที่เป็นธรรมชาติธรรมดาธรรมชาติ เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกโอกาส เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง และเกิดขึ้นได้กับทุกผู้ทุกคน ที่มีความสนใจหรือมีความจำเป็นที่ปรารถนาจะแก้ปัญหาที่ประสงค์จะต่อสู้ดิ้นรน และที่มุ่งหมายจะให้เพิ่มคุณภาพของชีวิต เพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ ตลอดจนเพิ่มอาชีพเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกเมื่อเชื่อกัน”

สุนทร สุนันท์ชัย (2543) ให้ความหมายไว้ว่า “การศึกษาที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ ควรเป็นการศึกษาที่มุ่งให้เราได้ศึกษาตัวเอง รู้จักตัวเอง รู้จักความคิดและจิตใจของตัวเอง และสามารถควบคุมความคิดของตัวเองได้”

พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตโต (2533) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า “การศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นการศึกษาที่ทุกคนสามารถรับได้ไม่ว่าจะอยู่ในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน หรือจบจากระบบแล้ว ก็ยังต้องรับการศึกษาในรูปแบบนอกระบบ เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองให้อยู่ได้อย่างมีความสุข”

อุ๋นตา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายการศึกษาในระบบโรงเรียนไว้ ดังนี้
 “กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้
 การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือ
 วัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศทุกวัย ทุกชุมชน
 และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าว มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรม
 ทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น
 หลักสูตรยืดหยุ่นประหยัด และตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียน และปัญหาของ
 ชุมชน”

McCall (อ้างในอุ๋นตา นพคุณ, 2523) กล่าวว่าการศึกษาในโรงเรียน หมายถึง
 การศึกษาซึ่งเป็นชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้น หมายถึง
 ประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งหลาย ซึ่งอยู่นอกระบบชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกตินั้นๆ การศึกษา
 นอกโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก หมายถึงการศึกษาทุกอย่าง การเรียนรู้จากพ่อ
 แม่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากเพื่อนๆ การเรียนรู้จากสื่อสารมวลชน การเรียนรู้
 จากโรงเรียนผู้ใหญ่และหน่วยพัฒนาต่างๆ การเรียนรู้จากการฝึกงาน การเรียนรู้จากการเป็น
 สมาชิกกลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ” (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ , 2523, น.11)

Paulston (อ้างในอุ๋นตา นพคุณ, 2523) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “คำว่า การศึกษาโดย
 ทั่วไป หมายถึง การจัดระบบการเรียนการสอนที่จัดเพื่อให้ผู้เรียนรับรู้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
 การศึกษาในโรงเรียน หมายถึง การจัดการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียนเป็นที่ยอมรบักันมาแต่เดิมว่า
 จะต้องเริ่มจากชั้นประถม-มัธยมและไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกโรงเรียนนั้น มักเป็น
 การศึกษาที่ให้คำจำกัดความไว้อย่างหลวมๆ เพื่อให้รวมถึงกิจกรรมในสังคม และกิจกรรมที่
 ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่นๆ นอกกระบวนชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ” (อ้างใน อุ๋นตา นพ
 คุณ , 2523, น.12)

Sheffield และ Victor (อ้างในอุ๋นตา นพคุณ, 2523) กล่าวว่า “การศึกษานอก
 โรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุม การฝึกอบรม และการสอนนอกกระบวนชั้น
 เรียนเกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละบุคคลจากพ่อแม่ จากโรงงาน ไปจนถึงการ
 อบรมเพื่อให้ประชาชนทั้งชาติให้รู้หนังสือการศึกษานอกโรงเรียนควรจะเป็นบริการที่สนองความ
 ต้องการหลายอย่างเช่น (1) เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
 (2) เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝน
 เพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับการที่จะไปประกอบอาชีพ (3) สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มี
 โอกาสศึกษาเพิ่มเติมประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน” (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ , 2523)

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบแน่นอน สามารถก่อให้เกิดความรู้ ทักษะต่างๆ เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักการแก้ปัญหา หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการและความสนใจของตนเอง

3. แนวคิดและนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ไม่รวมการศึกษาแบบธรรมดาวิสัย

การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นอย่างมีเจตนาและมีระบบ (โดยปกติจัดขึ้นนอกระบบการศึกษาแบบประเพณีนิยม) กิจกรรมซึ่งเนื้อหาสื่อการเรียนการสอน ระยะเวลา หลักเกณฑ์รับนักศึกษา คณะเจ้าหน้าที่ และองค์ประกอบอื่นๆ ได้ถูกคัดเลือกหรือมีการดัดแปลงสำหรับนักศึกษาโดยเฉพาะแต่ละคน แต่ละกลุ่มประชากร หรือตามแต่ละสภาพแวดล้อม เพื่อให้นักศึกษาได้เรียนรู้มากที่สุด และลดข้อจำกัดของระบบที่ปรากฏอยู่ (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ, 2523)

Kline และ Keehn (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ, 2523) ให้คำจำกัดความไว้ว่า “การศึกษานอกโรงเรียน เหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชีวิต การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จเป็นคำที่หมายถึงชนิดของการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกหรือส่งเสริมการศึกษาระบบในโรงเรียน หรือเป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมาก ที่ไม่สามารถจะรับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาระบบในโรงเรียนแล้วการศึกษานอกโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย”

Brembeck and Thomson (1978) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียน หากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุดก็เห็นจะเป็นว่าเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอนและดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนานับประการ การศึกษานอกโรงเรียนหาใช่เป็นภาระรับผิดชอบของกระทรวงใดไม่ การบริหารและการควบคุมการศึกษานอกโรงเรียนกระจัดกระจายกันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน งบประมาณและกำลังคนที่เราทุ่มเทเพื่อดำเนินการตลอดจนผลที่ได้รับอาจวัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้ บางทีการศึกษานอกโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ “ไม่มีระบบ” ที่สุดของระบบต่างๆ แต่ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้ว บทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่างๆ ในการสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากรและในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียม (หากไม่มากกว่า) กับระบบโรงเรียนตามปกติ” (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ , 2523)

นอกจากนิยามที่ได้กล่าวไว้แล้ว นิยามของนักวิชาการบางท่านได้ชี้เฉพาะที่
เป้าหมายประชากรและกิจกรรมของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งมีดังนี้

4. แนวคิดและนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามเป้าหมายประชากร

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในความหมายของ Paul Chang (อ้างใน อุ่นตา นพคุณ ,
2523) หมายถึง การศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เข้ารับการศึกษ หรือ
บุคคล 3 ประเภท โดยไม่คำนึงถึงเกณฑ์อายุเป็นสำคัญ บุคคล 3 ประเภทนี้ได้แก่

1. บุคคลซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษาจากโรงเรียน และกลายเป็นบุคคลที่ไม่รู้หนังสือ
2. บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาระยะหนึ่ง แต่ด้วยเหตุผลบางประการได้ออกจากโรงเรียน
3. บุคคลซึ่งได้รับการศึกษาระดับหนึ่ง และต่อมาเมื่อเข้าทำงาน มีความจำเป็นที่
จะต้องศึกษาเพิ่มเติม เพื่อตอบสนองความจำเป็นบางอย่าง

5. แนวคิดและนิยามการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามวัตถุประสงค์หรือ กิจกรรม

ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ. 2520 หมายถึง “การศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่ว่า
การศึกษานั้นจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมศึกษาโดยเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้
รู้จักแก้ปัญหาอาชีพหรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการและความสนใจของ
พลเมือง”

Harbison และ Griffin (อ้างใน อุ่นตา นพคุณ, 2523) ได้ให้ความหมายของการศึกษา
นอกระบบโรงเรียนโดยเน้นกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่จัดขึ้น

Harbison (อ้างใน อุ่นตา นพคุณ, 2523) ได้ให้คำนิยามของการศึกษานอกระบบ
โรงเรียนว่า ประกอบด้วยกิจกรรม 3 ประเภทคือ

- (1) กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ที่ใช้แรงงาน และกำลังรับจ้าง
หรือทำงานอยู่
- (2) กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมบุคคลต่างๆ โดยเฉพาะเยาวชนสำหรับการเข้าทำงาน
หรือการรับจ้าง
- (3) กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้ และความเข้าใจที่อยู่นอกเหนือจากการงาน

Griffin ได้ให้ลักษณะกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า (อ้างในอุ๋นตายนพคุณ , 2523)

(1) เป็นโครงการหรือกิจกรรมทางด้านสังคมหรือการพัฒนา เช่น การควบคุมโรคมาลาเรีย หรือการศึกษาผู้ใหญ่

(2) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และมีส่วนสนับสนุนให้มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้ และสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่ได้กำหนดไว้ในกิจกรรมศึกษาในระบบโรงเรียน

(3) เป็นกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์อันจะนำไปสู่ความสามารถในการเป็นผู้นำ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพฤติกรรมของบุคคลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรม

(4) เป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายให้ทั้งเจ้าหน้าที่ (หรือครู) และนักเรียนที่มีภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจ หรือเชื้อชาติ อย่างหนึ่ง ได้รับโอกาสการเรียนรู้ในอีกสภาพแวดล้อมหนึ่ง

(5) เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนหรือนักศึกษาได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้กิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่นอกหลักสูตร

นอกจากนี้ยังมีนักเศรษฐศาสตร์การศึกษาผู้มีชื่อเสียงของโลกคนหนึ่ง คือ Phillip H. Coombs ได้ให้คำนิยามไว้ว่า (อ้างใน จิรวรรณ คงคล้าย , 2533) การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมการศึกษาทุกประเภทที่จัดขึ้นนอกเหนือจากกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาคปกติ กิจกรรมเหล่านี้จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่กลุ่มบุคคลจะสนใจ อาจจะเป็นกิจกรรมที่เสริม หรือต่อเนื่องกับกิจกรรมการศึกษาในโรงเรียนหรือในบางกรณีอาจจัดขึ้นเพื่อเป็นตัวเลือกหรือจัดขึ้นเพื่อแทนการเรียนในโรงเรียนก็ได้

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนจากนักการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1 การที่บุคคลใดจะสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ บุคคลนั้นควรจะได้รับการศึกษาเพื่อให้สามารถเป็นคนที่รู้จักคิดเป็น ใช้ความคิดในการที่จะให้เกิดความกลมกลืนผสมผสานระหว่างตนเองและสภาพแวดล้อม

2 การเรียนรู้ของบุคคลนั้น ไม่ใช่ว่าจะอยู่แต่เฉพาะในสถาบันการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่อาจเกิดขึ้นได้นอกระบบโรงเรียนด้วยวิธีการต่างๆ

3 การศึกษาเพื่อให้บุคคลมีคุณภาพที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่เพื่อให้บุคคลมีแต่ความรู้ การศึกษาที่แท้จริงจะต้องให้บุคคลสามารถมีความรู้เพื่อดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการสร้างสรรค์สังคม

4 การศึกษานั้นไม่ควรจะเป็นเรื่องความจำ หรือการสะสมความรู้ ผู้เรียนและผู้สอน ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันในการสร้างบรรยากาศแห่งความอิสรภาพในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการวิเคราะห์

5 การศึกษานั้นจะต้องช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเอง รู้จักที่จะกำหนดชีวิตของตนเอง เพื่อให้ได้ชีวิตที่มีคุณภาพ และเพื่อให้บุคคลเห็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

จากแนวปฏิบัติและหลักการในการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียน สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ประชากรของประเทศคือ ทรัพยากรที่มีศักยภาพ
2. ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน
3. ความต้องการที่แท้จริง
4. ความคิดริเริ่ม
5. การใช้ทรัพยากรภายในชุมชน
6. วิธีดำเนินการที่มีพื้นฐานของหลักประชาธิปไตย
7. ปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่น
8. ส่งเสริมวัฒนธรรมและจริยธรรมในการดำเนินงาน
9. ความเห็นธรรมในการศึกษา สิทธิที่จะได้รับการศึกษา และสิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคในโอกาส เนื่องมาจากการศึกษา
10. ให้การศึกษาเด็กและผู้ใหญ่พร้อมๆ กัน
11. การศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน
12. การศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและปัญหาและบุคคล

6. แนวคิดและปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิต

ความคิดในเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตได้มีมา นับแต่การที่บุคคลได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เพื่อกำหนดชีวิตอยู่ร่วมกันกับสมาชิกอื่นได้อย่างราบรื่น จนถึงเมื่อปี ค.ศ. 1960 องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้จัดการประชุมระหว่างชาติ เรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ที่มอนทรีออล ประเทศแคนาดา ซึ่งที่ประชุมได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตและแนวคิดดังกล่าว ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึง ปี ค.ศ. 1972 ที่ประชุมใหญ่ขององค์การยูเนสโก ครั้งที่ 17 ได้รับรองเรื่อง “การศึกษาเพื่อชีวิตโลกของการศึกษาปัจจุบันและอนาคต” (Learning to Be : the World of Education Today and

Tomorrow) ซึ่งมีข้อเสนอแนะให้ประเทศต่างๆ ใช้การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวความคิดหลักในการวางแผนการศึกษาของประเทศ (กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน , 2543)

“การศึกษาตลอดชีวิต” มีผู้ให้ความหมายไว้หลายลักษณะ เช่นการศึกษาตลอดชีวิตหมายถึง การจัดการกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีลักษณะดังนี้ เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคลเป็นการจัดที่ศึกษาวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ นอกกระบบ และไม่เป็นทางการ หรือตามอัธยาศัย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532)

การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง แนวความคิดและแนวทางที่ส่งเสริมให้เกิดการระดมเอาทรัพยากร ทั้งหมดที่มีอยู่ในสังคมมาใช้ในการพัฒนาความรู้ ความคิด และความสามารถของมนุษย์ ทำให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตาย ยังผลให้สังคมนั้นกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538) การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่บุคคลทุกช่วงอายุ ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยในแต่ละช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบผสมผสานกัน เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล สัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ทั้งนี้ เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลอย่างเต็มศักยภาพให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า “เป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong education) หมายถึง การจัดการกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีลักษณะสรุปได้ดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล
2. เป็นการจัดที่มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิต ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ
3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียน ที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง
4. ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ (formal) นอกกระบบ (non formal) และไม่เป็นทางการหรือตามอัธยาศัย (สุนทร สุนันทชัย, 2532) การศึกษาตลอดชีวิตในแง่ของปรัชญา เป็นเครื่องมือ เพื่อการปรับตนให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลง เกื้อหนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนควบคุมวิถีทางของการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์อย่างต่อเนื่องไปสู่ความสมบูรณ์ ให้เกิดแก่นแท้ อีกแนวคิดหนึ่งเห็นว่า การศึกษาควรเป็นเครื่องมือสร้างสังคมการเรียนรู้ซึ่งความจะมีคุณค่าในตัวเอง ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างบุคคลใหม่ให้สังคมการเรียนรู้ คือคนที่ชวนขวยอยากใญ่อยากเรียนอยู่ตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิต มีหลักสำคัญ 4 ประการ คือ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน , 2541)

4.1 การเรียนรู้เพื่อรู้ โดยผสมผสานความรู้ทั่วไปที่กว้างขวางเพียงพอเข้ากับโอกาสที่จะศึกษาบางวิชาอย่างละเอียดลึกซึ้ง การเรียนเพื่อรู้ หมายรวมถึงการฝึกฝนในวิธีเรียนรู้เพื่อจะได้ตัดวงประโยชน์จากการศึกษาไปจนตลอดชีวิต

4.2 การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อจะได้ไม่เพียงแต่มีความชำนาญทางด้านวิชาชีพเท่านั้น แต่ที่กว้างกว่านี้ คือ สามารถรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ และปฏิบัติงานเป็นหมู่คณะ เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ต่างๆ ทางสังคมและในการประกอบอาชีพ ซึ่งอาจเป็นการเรียนรู้นอกกระบบโรงเรียน ทั้งนี้ สืบเนื่องจากสภาพในท้องถิ่นหรือประเทศนั้นๆ หรืออาจเป็นการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน โดยใช้หลักสูตรซึ่งประกอบด้วยการเรียนในภาคทฤษฎีสลับกับการฝึกปฏิบัติงาน

4.3 การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน ด้วยการสอนให้เข้าใจผู้อื่น และตระหนักดีว่ามนุษย์เราจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดำเนินโครงการร่วมกันและเรียนรู้วิธีแก้ปัญหาคัดแย้งต่างๆ โดยชี้ให้เห็นว่าความหลากหลาย ความเข้าใจอันดีต่อกัน และสันติภาพนั้นล้ำค่าและคู่ควรแก่การหวงแหน

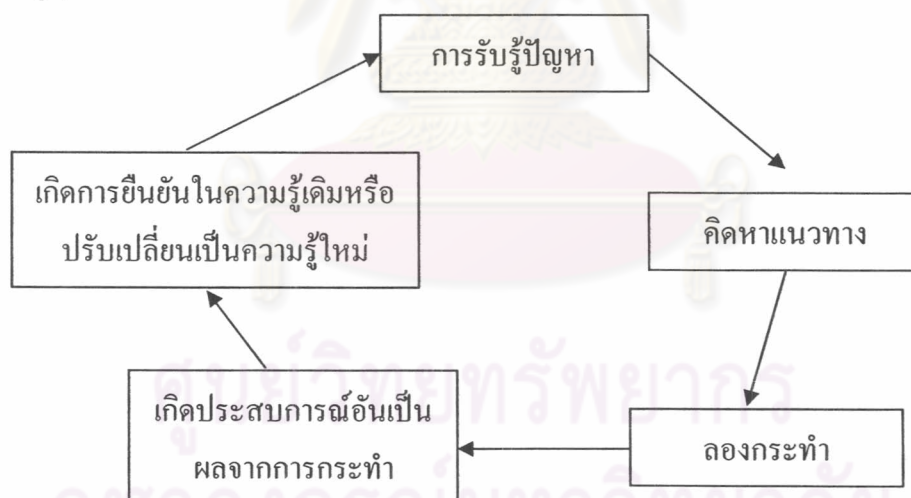
4.4 การเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อจะได้สามารถปรับปรุงบุคลิกภาพของตนได้ดีขึ้น ดำเนินงานต่างๆ โดยอิสระ เสรียิ่งขึ้น มีดุลยพินิจและความรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ ในการจัดการศึกษา เราจะต้องไม่ละเลยศักยภาพในด้านใดด้านหนึ่งเป็นอันขาด : ความจำ การให้เหตุผล ความซบซึ้งในสุนทรียภาพ สมรรถนะทางร่างกาย และทักษะในการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น

จากการวิเคราะห์แนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่าการเรียนรู้เพื่อชีวิตเป็นการเรียนรู้เพื่อให้มนุษย์สามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นในด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ และ พบว่าการเรียนรู้เพื่อชีวิตจะมีหลักของการเรียนรู้ 4 ประการ ประกอบด้วย

1. เรียนรู้ไว้ใช้ประโยชน์ในชีวิต
2. เรียนรู้เพื่อนำไปแก้ไขปรับปรุงวิถีชีวิตของตนเอง
3. เรียนรู้เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
4. เรียนรู้เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพตนเอง

7. ทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์” (Experiential Learning)

Dewey ให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นผู้ลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ (learning by doing) นอกจากนั้นยังเน้นที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้าง (creation) ความรู้ใหม่หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเอง ตามกระบวนการเรียนรู้ให้สามารถปฏิบัติตนในสถานการณ์ใหม่ได้ Dewey เห็นว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์มิใช่เพียงการเรียนรู้ที่จะทำอะไรสักอย่างหนึ่งให้ได้เท่านั้น การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นวงจรของ “การลองกระทำ” (cycle of “trying” and “undergoing”)

แผนภูมิ : วงจร “การลองกระทำ” ของการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Dewey

ที่มา : ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ (2544)

วงจร “การลองกระทำ” หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์เริ่มที่

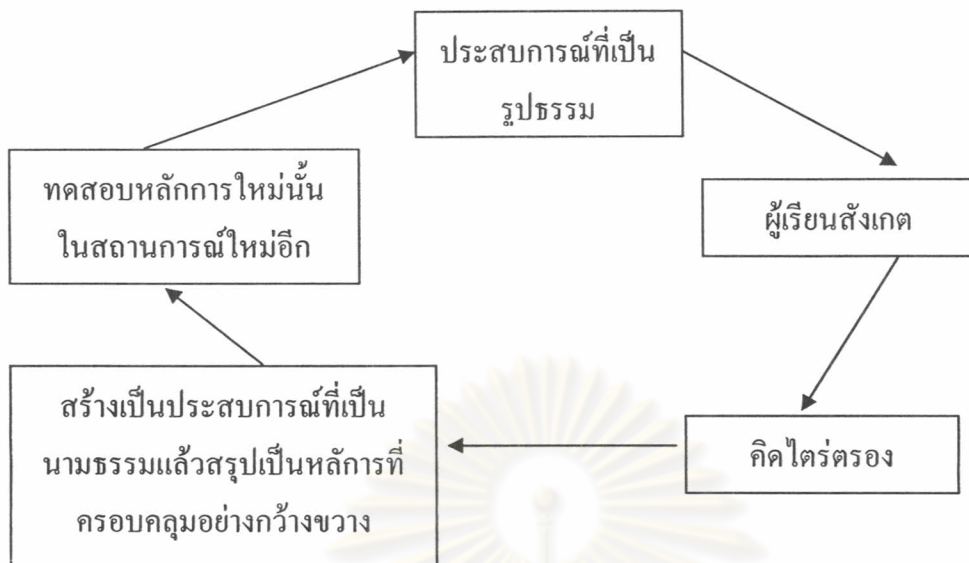
- 1) ผู้เรียนรับรู้ปัญหา (aware of problem)
- 2) คิดหาแนวทาง (getting an idea)

- 3) ลองกระทำ (trying out a response)
- 4) ผู้เรียนเกิดประสบการณ์จากผลของการกระทำ (experiencing the consequences) และในที่สุด
- 5) ผู้เรียนสร้างความรู้ของตนเอง โดยอาจเป็นการยืนยันในความรู้เดิมว่าสอดคล้องและใช้ได้ สถานการณ์ใหม่ หรือปรับเปลี่ยนความรู้เดิมเป็นความรู้ใหม่ (either confirming or modifying previous conceptions) ที่ผู้เรียนผู้ใหญ่นำไปใช้เมื่อเผชิญปัญหาใหม่อีก จึงเป็นการเคลื่อนที่กลับไปเริ่มต้นขั้นที่หนึ่งของวงจรใหม่อีก ที่สำคัญที่สุดคือ กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์นี้ ทำให้การสร้างความรู้ในรูปการปรับเปลี่ยนความรู้ (cognitive reconstruction) ของผู้เรียนผู้ใหญ่กลายเป็นการเรียนรู้ที่มีความหมาย มีคุณค่าและใช้ประโยชน์ได้ (meaningful learning) ในชีวิตประจำวัน ที่เป็นประโยชน์สูงสุดของวงจร “การลองกระทำ” คือ ทำให้ผู้เรียนผู้ใหญ่มีประสบการณ์การคิดและการกระทำ จนกระทั่งคิดไตร่ตรองจนเกิดความหมายครั้งแล้ว ครั้งเล่า จนก่อให้เกิดการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Lewis and Williams, 1994)

นักการศึกษาผู้ใหญ่ที่สนใจในการเรียนรู้จากประสบการณ์อีกท่านหนึ่งคือ Kolb (อ้างใน ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2544) ให้ความหมายของการเรียนรู้จากประสบการณ์อย่างกระชับว่า เป็นกระบวนการสร้างความรู้โดยการปรับเปลี่ยนประสบการณ์นอกจากนั้น Kolb ยังกล่าวถึงคุณลักษณะที่สำคัญของการเรียนรู้จากประสบการณ์ไว้ดังนี้คือ

- 1) การเรียนรู้เป็นกระบวนการ (process) มิใช่ผลผลิต (product)
- 2) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องบนพื้นฐานของประสบการณ์
- 3) กระบวนการเรียนรู้เป็นการปรับเปลี่ยนความรู้เดิมที่ขัดแย้งกับประสบการณ์ใหม่
- 4) การเรียนรู้เป็นกระบวนการโดยรวมของการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับโลกปัจจุบัน
- 5) การเรียนรู้เป็นกระบวนการกระทำซึ่งกันและกัน (transaction) ระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อม และ
- 6) การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างความรู้ (process of creating knowledge)

จากความหมายและคุณลักษณะที่สำคัญของการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ Kolb เสนอในปี 1984 ข้างบนนี้ สามารถเห็นได้ชัดเจนว่าสอดคล้องกับแนวคิดของ Dewey แทบเป็นเนื้อเดียวกัน นอกจากนั้นเมื่อย้อนไปในปี 1975 Kolb และ Fry เสนอรูปแบบของการเรียนรู้จากประสบการณ์ (experiential learning model) ในลักษณะวงจรเช่นเดียวกันกับ Dewey และเป็นกระบวนการที่ใกล้เคียงกับแนวคิดของ Dewey มาก

แผนภูมิ : วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb and Fry

ที่มา : ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2544)

การเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb and Fry เริ่มขึ้นที่

- 1) ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม (concrete experience)
- 2) ผู้เรียนสังเกต (learners make their own observations)
- 3) เกิดการคิดอย่างไตร่ตรอง (reflection)
- 4) ผู้เรียนสร้างเป็นแนวคิดเชิงนามธรรมแล้วสรุปเป็นหลักการให้ครอบคลุมกว้างขวาง

(formation of abstract concepts in new situations) จากการกระทำในขั้นที่ 5 นี้ ผู้เรียนได้เผชิญประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมใหม่อีก เป็นการเริ่มต้นวงจรของการเรียนรู้จากประสบการณ์ และเกิดการสร้างความรู้ของผู้เรียนผู้ใหญ่อย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นความรู้ใหม่อย่างไม่หยุดหย่อน

จากแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของทั้ง Dewey และ Kolb สามารถเห็นได้ชัดเจนว่า นอกจากความสำคัญของประสบการณ์แล้ว ตัวผู้เรียนต้องเป็นผู้กระตือรือร้น (active) ในการกระทำและการคิด ผู้เรียนกลายเป็นหัวใจของกระบวนการเรียนรู้ที่จะต้องควบคุม และรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้อันมีผลต่อคุณภาพของการเรียนรู้ของตนเองในที่สุด ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนต้องเป็นผู้ชี้นำตนเองในการเรียนรู้ (self - direction in learning) สอดคล้องตามแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่เชิงพัฒนาการ แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์นี้เป็นแนวทางการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ทำให้การเรียนรู้มีคุณค่า มีความหมายในชีวิตประจำวัน และมีประโยชน์ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในเช่นในปัจจุบัน

คาร์ล โรเจอร์ส (Carl R. Rogers) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มมนุษยนิยม ได้ให้แนวทางการคิดเกี่ยวกับการสอนว่าเป็นการให้ความหมายที่ค่อนข้างกว้างใหญ่มากมายด้วยกัน และดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนักโดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่อาศัยอยู่กับสภาวะแวดล้อม จะมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา ดังนั้นจุดหมายของการศึกษาคควรจะเป็นการอำนวยความสะดวกเพื่อการเรียนรู้ พร้อมทั้งให้ความหมายเกี่ยวกับบทบาทของครูที่สอนนักศึกษา ผู้ใหญ่ว่า ควรจะเป็นผู้อำนวยความสะดวกเพื่อการเรียนรู้ (Facilitator of Learning) นอกจากนี้ โดกล่าวถึงบทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างผู้อำนวยความสะดวกกับผู้เรียนว่า ขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้อำนวยความสะดวก 3 ประการที่เป็นคุณสมบัติสำคัญ คือ (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ , 2524)

- 1 การให้ความไว้วางใจ และการยอมรับในตัวผู้เรียน
- 2 การมีความจริงใจต่อผู้เรียน
- 3 การมีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ รวมทั้งการตั้งใจฟังผู้เรียนพูด

นอกจากทัศนคติ 3 ประการที่กล่าวมานี้แล้ว โรเจอร์ส ได้ชี้ให้เห็นแนวทางเพื่อการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้รวมทั้งสิ้นอีก 10 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

- (1) ผู้อำนวยความสะดวก ต้องเริ่มต้นในการสร้างบรรยากาศภายในกลุ่ม เพื่อให้เกิดประสบการณ์ที่ดีในชั้นเรียน
- (2) ผู้อำนวยความสะดวก ควรช่วยให้เกิดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนของแต่ละบุคคลในชั้นเรียน รวมทั้งจุดมุ่งหมายของกลุ่มด้วย
- (3) ผู้อำนวยความสะดวก ควรจะดำเนินการเรียนการสอนไปตามความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน เพราะว่ามี ความหมายสำหรับนักศึกษาอย่างมาก และถือว่าเป็นพลังแรงจูงใจที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จทางการเรียนอันสำคัญยิ่ง
- (4) เขาจะต้องพยายามจัดการเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ (Resource for Learning) ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางและแลดูเป็นเรื่องง่ายๆ สำหรับผู้เรียนด้วย
- (5) เขาควรต้องมีความเข้าใจตนเองในฐานะเป็น “แหล่งความรู้ที่มีความคล่องตัวและยืดหยุ่นได้” ในการที่สมาชิกในกลุ่มอาจจะสามารถนำมาใช้ให้เกิดคุณประโยชน์ต่อการเรียนรู้
- (6) ในการแสดงออกต่อสมาชิกในกลุ่มผู้เรียน เขาจะต้องยอมรับทั้งทางด้านเนื้อหาวิชาการ และในด้านทัศนคติหรืออารมณ์ของผู้เรียน คือ พยายามที่จะก่อให้เกิดความพอดีกันทั้งสองด้าน สำหรับสมาชิกแต่ละคนและรวมทั้งกลุ่ม
- (7) เพื่อที่จะทำให้บรรยากาศในห้องเรียนดำเนินไปด้วยดี ผู้อำนวยความสะดวกสามารถช่วยให้เกิดขึ้นได้ ด้วยการเปลี่ยนฐานะตนเองเป็นเสมือนหนึ่งผู้เรียน เช่น มีฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม โดยการร่วมแสดงความคิดเห็นได้เช่นเดียวกับผู้เรียนแต่ละคน

(8) เขาควรจะได้เริ่มต้นแสดงความรู้สึก ให้เกิดขึ้นในกลุ่มเมื่อมีความคิดเห็น แต่ไม่ใช่ โดยการบังคับ หรือวิธีการข่มขู่ ซึ่งความคิดที่แสดงออกมานั้นสมาชิกอื่นๆ อาจจะยอมรับฟังหรือไม่รับฟังก็ได้

(9) ตลอดเวลาของการมีประสบการณ์ร่วมกันในห้องเรียน ผู้อำนวยการความสะอาดจะต้องมีความว่องไว (Alert) อยู่ตลอดเวลา ต่อการแสดงออกในการรับรู้อารมณ์ต่างๆ อย่างลึกซึ้ง

(10) ในฐานะที่ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยการความสะอาดต่อการเรียนรู้ เขาจะต้องพยายามรับรู้ และยอมรับว่าตัวเองก็ย่อมจะมีข้อจำกัดอยู่หลายประการด้วยเช่นกัน

8. แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้การนอนสำหรับผู้ใหญ่ (อ้างใน อาชัญญา รัตนอุบล, 2543)

การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ การฝึกปฏิบัติ การลงมือกระทำจริง จะด้วยวิธีการที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าวสามารถจำแนกได้เป็น 3 ด้านคือ พฤติกรรมทางความรู้ เปลี่ยนแปลงจากไม่รู้เป็นรู้ พฤติกรรมทางทักษะ เปลี่ยนแปลงจากทำไม่เป็นให้ทำเป็น และ พฤติกรรมทางทัศนคติ เปลี่ยนแปลงจากความรู้สึกไม่ชอบให้ชอบ หรือจากชอบเป็นไม่ชอบ

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่เกิดจากสภาพการณ์ 3 ประการ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2543)

1. การเรียนรู้จากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ
2. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของสังคมที่มีอยู่โดยทั่วไป
3. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการแก้ปัญหาที่สามารถนำไปใช้ในการเรียนการสอน ผู้ใหญ่ มีลำดับขั้นดังนี้(อาชัญญา รัตนอุบล, 2543)

1. ขั้นเกิดความสนใจ อยากเรียน อยากรู้ และมีความปรารถนาที่จะเรียนในเรื่องนั้น
2. ขั้นเกิดความต้องการเรียนมีจุดหมายในการเรียนรู้
3. ขั้นการคิดแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ
4. ขั้นการเรียนรู้
5. ขั้นการลองนำวิธีการแก้ปัญหาไปทดลองใช้
6. ขั้นการสรุปเป็นกฎเกณฑ์

องค์ประกอบที่ช่วยสนับสนุนให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น

1. ความเหมาะสมและความพร้อมของผู้ใหญ่ ได้แก่ ระดับพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา อายุ ความสามารถ และประสบการณ์เดิม
2. แรงจูงใจทั้งภายนอก และภายใน

3. ทักษะที่ดีต่อสิ่งที่เรียน ขจัดอุปสรรคจากสิ่งแวดล้อม ปัญหาทางอารมณ์ที่จะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้
  4. สิ่งที่เรียนสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจ และปรารถนาของผู้ใหญ่
  5. สิ่งที่เรียนมีคุณค่า มีความหมายต่อผู้ใหญ่ และทราบจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้
  6. สิ่งที่เรียนรู้นั้นสอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ใหญ่
  7. ผู้ใหญ่ได้มีโอกาสฝึกฝน ทำซ้ำบ่อย ๆ จนเกิดความชำนาญ และได้ลงมือกระทำด้วยตนเอง
  8. ผู้ใหญ่ได้มีโอกาสทราบความก้าวหน้าและความผิดพลาดของตน เพื่อจะได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไขมีการเสริมแรง ให้กำลังใจจากผู้สอน ผู้สอนใช้เทคนิค กิจกรรมการสอนที่หลากหลายและเหมาะสม

จากแนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่สรุปได้ว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่เกิดจากสภาวะแวดล้อม ธรรมชาติ สภาพสังคมชุมชน และบรรยากาศการเรียนการสอน ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ จะต้องเน้นการแก้ปัญหา โดยคำนึงถึงความสนใจ ความต้องการ ส่งเสริมให้คิดแก้ปัญหา สร้างการเรียนรู้ มีการทดลองกระทำ และสรุปเป็นกฎเกณฑ์ของความรู้

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ ประกอบด้วย การสร้างแรงจูงใจ ทักษะที่ดี สนองตอบความต้องการ สร้างคุณค่าของสิ่งที่เรียนรู้ ใช้ประสบการณ์ตนเอง การฝึกฝน และการประเมินตนเอง

การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self-directed learning)

การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง โดยการกำหนดความต้องการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ รวมทั้งออกแบบประสบการณ์และทรัพยากรที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของตนเอง ตลอดจนการประเมินผลด้วยตนเอง โดยผู้สอนจะแสดงบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก หรือเพื่อนร่วมทางการเรียนรู้ (Facilitators) มากกว่าที่จะเป็นครูโดยตรงโดยมีบรรยากาศของการเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ นั้นอย่างแท้จริง

การเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง จึงจัดได้ว่าเป็นแนวคิดในการเรียนรู้ ซึ่งทั้งผู้เรียนผู้สอน และองค์กรสถาบันที่จัดการศึกษา จำเป็นต้องทำการปรับเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจร่วมกันในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

Knowles ได้กล่าวถึงการใช้ Self-Directed Learning ว่าเป็นลักษณะของการเรียนรู้ ในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งผู้เรียนจะเป็นผู้ริเริ่มวินิจฉัยความต้องการในการเรียนรู้ของตนเอง ระบุ วัตถุประสงค์และกำหนดแผนการเรียนรู้ รวมทั้งประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองทั้งหมด โดย การช่วยเหลือจากผู้อำนวยความสะดวก หรือเพื่อนร่วมทางการเรียนรู้ (Facilitator)

กระบวนการในการเริ่มต้นนั้น Knowles ได้เสนอให้ใช้วิธีการสร้างกลุ่มเพื่อช่วยให้เกิด การผลักดันไปสู่ความต้องการและอาจจะใช้เพื่อนร่วมกลุ่มเป็น Facilitator หรือผู้อำนวยความสะดวกก็ได้ รวมทั้งการสร้างแรงจูงใจจากการที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ท้าทายและจำเป็นต้อง อาศัยการเรียนรู้ทักษะใหม่เพิ่มเติม แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงอาจมีการต่อต้านจากผู้เรียนอยู่บ้างใน ระยะเริ่มต้นจนกว่าผู้เรียนจะได้รับความสำเร็จจากการเรียนรู้

Houle (อ้างใน อาชัญญา รัตนอุบล, 2543) ได้เสนอหลักการ 7 ประการสำหรับการ เรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ดังนี้

- 1 จงเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้ได้
- 2 พยายามสร้างเป้าหมายที่เป็นจริงและสามารถวัดความสำเร็จของตนเองให้ได้
- 3 จดจำและเชื่อมั่นในพลังความสามารถของตนเอง
- 4 นำแนวคิดและความจริงใหม่ที่ตนเรียนรู้มา ไปสู่บริบท (context) ที่ต้องการ
- 5 แสวงหาความช่วยเหลือและการสนับสนุนเมื่อต้องการ
- 6 เรียนรู้สิ่งต่างๆ และสามารถนำมาใช้ได้ทันทีทันใดเมื่อตนต้องการ
- 7 พยายามใช้หลักจิตวิทยาและการปฏิบัติที่มีเหตุผลเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ตามที่

ต้องการ

Allen Tough (1979) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่พบว่าผู้ใหญ่จะมี ลักษณะของการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองสูงมาก เพราะการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองของผู้ใหญ่จะ ทำให้รู้สึก รู้จริง ความรู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง หรืออาจมีการชี้แนะแนวทางบ้างจะเป็นความรู้ ที่ติดตัวถาวร มากกว่าที่จะเรียนโดยมีครูคอยเป็นผู้บอก เป็นผู้ให้ความรู้อยู่ตลอดเวลา (สุรกุล เจน อบรม, 2542) การเรียนการสอนในปัจจุบันจึงมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็น สำคัญ

เทคนิคการจัดการเรียนการสอนผู้ใหญ่สรุปแยกเป็นดังนี้ (อุ้นตา นพคุณ, 2527)

1. เทคนิคการเรียนการสอนทั่วไป

เทคนิคการเรียนการสอนทั่วไป ซึ่งผู้สอนสามารถนำไปใช้กับผู้เรียนผู้ใหญ่ได้ในทุก เนื้อหาวิชาและกับผู้ใหญ่ที่จบการศึกษาระดับต่างๆ และมีความแตกต่างเป็นรายบุคคลในเรื่อง สังคมและเศรษฐกิจนั้น ได้แก่ การบรรยาย การอภิปรายกลุ่ม ทักษะศึกษา การแสดง

2. เทคนิคการเรียนการสอนเชิงพัฒนาชุมชน

เทคนิคการสอนเชิงพัฒนาชุมชน ซึ่งไม่ต้องใช้อุปกรณ์มากและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย โดยคำนึงถึงข้อจำกัดของประชาชนในชุมชนที่จะไปให้การศึกษาผู้เรียนผู้ใหญ่กว่า จะมีระดับการศึกษาไม่สูง ออกจากโรงเรียนมาเป็นเวลานาน และมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่สูงนัก หมายถึงผู้ใหญ่ในชุมชนชนบทเทคนิคที่จะนำมาใช้ดังนี้ เทคนิคการติดต่อกับผู้เรียนโดยตรง บทเพลงการแสดงละคร การจัดนิทรรศการ การแสดงตัวอย่าง และการวิจัยเชิงชุมชนเข้าร่วม (participatory research)

3. เทคนิคการสอนเชิงอุดมศึกษา

เทคนิคการสอนเชิงอุดมศึกษาผิวดหลัก Andragogy เทคนิคการสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ที่มีการศึกษาระดับอุดมศึกษาและการฝึกอบรมก่อนประจำการ (Pre-service training) และระหว่างประจำการ (In service training) โดยสรุปใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมและการจัดการด้วยตนเอง

ส่วนที่ 3 แนวคิดการเรียนรู้แบบปัจเจกบุคคล กลุ่มและชุมชน

1. คำนิยามการเรียนรู้

ความหมายของคำว่า “การเรียนรู้” ถ้าพิจารณาตามความเห็นของบุคคลทั่วไปแล้วจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่นักวิชาการและนักทฤษฎีด้วยกันเองกลับมีความเห็นขัดแย้งกันมาก โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการวัดความสามารถในการเรียนรู้ และอื่นๆ ในขณะที่นักจิตวิทยาส่วนมากยอมรับกันว่า การเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิต และสิ่งที่เกิดขึ้นนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แต่ B.F. Skinner กลับสรุปว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม จึงทำให้แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้กระจาย กันไปมากมาย แม้ว่าทฤษฎีการเรียนรู้จะมีอยู่จำนวนมาก แต่บางทฤษฎีก็แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด บ้างก็คล้ายคลึงกัน บ้างก็มีลักษณะผสมผสานกัน ทฤษฎีแต่ละทฤษฎีดังกล่าวมีส่วนช่วยให้นักการศึกษาเข้าใจถึงหลักพื้นฐานของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ

การเรียนรู้ของมนุษย์นี้เป็นกระบวนการการศึกษาตลอดชีวิต (Life-long Education) เพราะตั้งแต่มนุษย์เราเกิดมาลืมหืมตามองดูโลก ก็เริ่มการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด การเรียนรู้จากการร้องว่ามารดาจะตอบสนองโดยการให้นม ต่อมาเมื่อทารกเจริญเติบโตขึ้นจะเรียนรู้และพัฒนาการใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น รู้จักใช้นิ้ว ใช้มือ หัดคลาน นั่ง เดิน และวิ่ง เมื่อเข้าสู่วัยมีเพื่อจากการเล่น การสมาคมกับผู้อื่น จะเรียนรู้การควบคุมอารมณ์ การให้ การรับ การอยู่เป็นกลุ่ม ครุคนแรกของมนุษย์เราก็คือ บิดามารดา พี่เลี้ยง ญาติมิตร การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้จากการอบรมสั่งสอน

ภายในครอบครัว จากการได้ฟังเรื่องเล่าสืบต่อกันมา กฎข้อห้ามของสังคม ความคิดเห็นของบุคคลต่างๆ และการเข้าไปมีส่วนในกิจกรรมของสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสนทนาระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูง การทำงาน การทัศนอาจร การบันเทิง

การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง การรับความรู้ ทักษะ และเจตคติ ซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และทุกสถานที่ ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ มีการจัดและไม่มีการจัด มีการวางแผนและไม่มีการวางแผน จากการที่บุคคลกระทบกับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมนี้อาจจะเป็นโรงเรียนหรือเป็นสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ก็ได้ เช่น โรงภาพยนตร์ วัด ตลาด ชุมชน ป่าเขา วิทยุ โทรทัศน์ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2532)

นักการศึกษาและนักจิตวิทยาพยายามอธิบายความหมายของการเรียนรู้ซึ่งมีลักษณะที่น่าสนใจแตกต่างกันไป เช่น Hall และ Lindzey (1957) ได้อธิบายความหมายของกระบวนการเรียนรู้ (learning process) ว่าเป็นกระบวนการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตหนึ่งหน่วยกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้จะก่อให้เกิดรูปแบบของการเกี้ยวโยงหรือความสัมพันธ์ระหว่างความจำเป็น (need) และการตอบสนอง (response) ระหว่างความตึงเครียดและวิธีการที่จะปฏิบัติเพื่อลดความตึงเครียด (อ้างใน วิกร ตัณฑุชโธม , 2528)

ในบางครั้งการเรียนรู้ก็อาจหมายถึงกระบวนการอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่าง (Garrison และ Gray, 1955)

Verner และ Davidson (1971) แสดงความคิดเห็นว่าการเรียนรู้เป็นกิจกรรมอันซับซ้อนอันประกอบไปด้วยการได้มาซึ่งความรู้และทักษะ ตลอดจนเจตคติและค่านิยม แม้ว่าจะเป็นการยากที่จะนิยามความหมายของการเรียนรู้ แต่โดยทั่วไปแล้วมักจะยอมรับกันว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร โดยที่พฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจากกิจกรรมเพื่อประสบการณ์ (อ้างใน วิกร ตัณฑุชโธม , 2528)

Crow และ Crow (1963) เชื่อว่า การเรียนรู้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอันเกี่ยวข้องกับการสร้างนิสัย ความรู้ และเจตคติ ซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถปรับตนเองตามปรารถนาหรือปรับตนเองให้เข้ากับสังคม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนสำคัญของการเรียนรู้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นย่อมแสดงว่าได้มีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้นจึงเรียกกันว่ากระบวนการเรียนรู้ (อ้างใน วิกร ตัณฑุชโธม, 2528)

วิกร ตัณฑุชโธม (2528) ได้สรุปหลักพื้นฐานการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. การเรียนรู้เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตัวผู้เรียนและเกิดขึ้นโดยผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นหรือดำเนินไปหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียนไม่ใช่ผู้สอน การเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ และพฤติกรรมในลักษณะที่ผู้เรียนรู้สึกว่าจะมีความหมายต่อตนเองจะเกิดขึ้น

ได้ง่ายกว่าการบังคับจากภายนอก ด้วยเหตุนี้การเรียนรู้จึงไม่ใช่สิ่งที่ผู้สอนกระทำ พูด หรือ ถ่ายทอดให้กับผู้เรียน แต่การเรียนรู้เป็นบางสิ่งบางอย่างที่อุบัติขึ้นในโลกของผู้เรียนเท่านั้น ดังนั้น การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นง่ายเมื่อการสอนเป็นกระบวนการอำนวยความสะดวกเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียน สำรวจ และค้นพบเหตุการณ์ที่มีความสำคัญสำหรับตนเอง

2. การเรียนรู้เป็นการที่บุคคลค้นพบความหมายของสิ่งต่างๆ และความคิดที่มีลักษณะ เป็นส่วนตัวของตนเอง ความคิดและความคิดรวบยอดที่สอดคล้องกับความต้องการ ปัญหาของแต่ละบุคคลมักจะถูกสร้างและพัฒนาขึ้นจากกระบวนการบางอย่างภายในตัวบุคคลนั้น การเรียนรู้จึง เป็นกระบวนการที่บุคคลแสวงหา รวบรวม ความคิดในลักษณะที่สัมพันธ์กับตนเอง และชุมชนเพื่อ สามารถที่จะแสดงได้ว่ามีความต้องการอย่างไร อยากจะสร้างหรือมีวัตถุประสงค์อย่างไรในการ ประกอบกิจกรรมหนึ่ง อยากจะสนทนาในหัวข้อใด และต้องการจะเรียนอะไร เป็นต้น หากจะ พิจารณากันอย่างกว้างๆ แล้ว อะไรก็ตามจะมีความหมายหรือมีความสัมพันธ์กับผู้เรียนหรือไม่ ย่อมขึ้นกับการตัดสินใจของตัวผู้เรียนเอง และผู้เรียนจะเป็นผู้ค้นพบสิ่งเหล่านี้ด้วยตนเอง

3. การเรียนรู้เป็นผลจากประสบการณ์ของบุคคล บุคคลจะมีความรับผิดชอบได้ก็ ต่อเมื่อเคยรับผิดชอบมาก่อน บุคคลจะดูแลตนเองได้ก็ต่อเมื่อมีประสบการณ์ในการแสดง พฤติกรรมการดูแลตนเองมาก่อน บุคคลจะมีความสามารถเมื่อเคยมีประสบการณ์ที่ประสบ ความสำเร็จในการประกอบกิจ บุคคลเริ่มรู้สึกว่าคุณค่ามีความสำคัญเมื่อบุคคลนั้นมีความสำคัญ ต่อบุคคลอื่น และบุคคลจะรู้สึกว่ารักหรือชอบก็เมื่อบุคคลอื่นมารักหรือชอบตนก่อน โดยทั่วไปแล้ว บุคคลจะไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเมื่อมีบุคคลอื่นมาบอกให้เปลี่ยนหรือบอกวิธีการเปลี่ยนให้ ดังนั้น การที่บุคคลได้รับข่าวสารข้อมูลต่างๆ จึงไม่เป็นการเพียงพอที่จะเกิดการเรียนรู้อย่างมี ประสิทธิภาพ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะมีความรับผิดชอบและดูแลตนเองได้นั้นมิใช่มาจากการ ที่บุคคลอื่นมาบอกให้เป็นอย่างนั้น แต่มาจากการที่บุคคลนั้นมีประสบการณ์ในการรับผิดชอบและ ดูแลตนเอง

4. การเรียนรู้เป็นกระบวนการของการร่วมมือและการทำงานร่วมกัน การร่วมมือเป็น ตัวเร่งให้เกิดการเรียนรู้ เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า สองหัวดีกว่าหัวเดียว บุคคลทั่วไปมักมีความสุขที่ ได้ทำงานอย่างอิสระ แต่ในขณะเดียวกันก็มักจะมีความสุขเมื่อได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น กระบวนการ ช่วยกันทำงานจะช่วยกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็น ศักยภาพและความคิดริเริ่มของบุคคล ด้วย เหตุดังกล่าวการร่วมมือจึงส่งเสริมให้บุคคลเกิดลักษณะดังที่กล่าวมาแล้ว กระบวนการร่วมมือกันนี้ ทำให้บุคคลเรียนที่จะตั้งเป้าประสงค์ วางแผน ปะทะ สังสรรค์ และการทำงานเป็นกลุ่มเพื่อ แก้ปัญหาต่างๆ สิ่งที่แปลกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อบุคคลอุทิศตนให้กับการทำงานเป็นกลุ่ม บุคคลจะ พัฒนาความรู้สึกที่เป็นตัวของตัวเองมากขึ้น และจะรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ซึ่งจะต้อง

ให้บางสิ่งบางอย่างแก่กลุ่ม และในขณะเดียวกัน ก็เรียนบางสิ่งบางอย่างจากกลุ่มเช่นกัน ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลได้ทำงานร่วมกันหรือมีการปะทะสังสรรค์กันดูจะเป็นสิ่งที่ทำลายและกระตุ้นให้เกิดกระบวนการริเริ่มแก้ปัญหา และเป็นการสนับสนุนให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

5. การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างช้าๆ เพราะการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต้องอาศัยเวลาและความอดทน จริงอยู่ในบางครั้งการเรียนรู้ดูจะไม่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ โดยเฉพาะเมื่อผู้เรียนอยู่ในสภาพที่ถูกบังคับให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างเร่งด่วน ซึ่งต้องอาศัยวิธีการที่ยุ่ยากซับซ้อนต่างๆ เพื่อเพิ่มความกดดันให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งก็เป็นความพยายามที่ยากลำบากทีเดียว และในขณะเดียวกันก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ว่าการเรียนรู้เช่นนี้จะมีความหมายต่อผู้เรียนเพียงใด แต่ในธรรมชาติแล้ว การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้อย่างช้าๆ สถานการณ์ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ประกอบด้วย การติดต่อกันอย่างเปิดเผยและเสรีระหว่างบุคคล มีการเผชิญหน้า การยอมรับ ความเคารพนับถือ การทำผิด การเปิดเผยตนเอง การร่วมมือกันและการทำงานร่วมกัน ความคลุมเครือ การประเมินผลร่วมกัน ความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม การมีอิสระจากการควบคุม และความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นอย่างช้าๆ ตามธรรมชาติ

6. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้อย่างยากลำบากในบางครั้ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลสละแนวความเชื่อ ความคิด และค่านิยมเดิมที่สะดวกสบายออกไป ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนักที่จะให้บุคคลเลิกหรือไม่ปฏิบัติตามวิธีการที่คุ้นเคยแล้วมาปฏิบัติตามลักษณะพฤติกรรมใหม่ นอกจากนี้แล้วยังเป็นเรื่องที่ยุ่ยากใจมากในการที่บุคคลจะเปิดตนเอง เสนอความคิดเห็นของตนเพื่อให้กลุ่มได้รับรู้และพิจารณา และการถกปัญหา กับผู้อื่น ดังนั้น จึงอาจจะสรุปได้ว่า ความยากลำบากเป็นสิ่งจำเป็นในการที่บุคคลจะมีการเรียนรู้ที่เจริญสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามหลังจากที่ความยากลำบาก ความยุ่ยาก ความคับข้องใจที่จะต้องเลิกปฏิบัติในสิ่งที่คุ้นเคยและสะดวกสบายผ่านพ้นไปแล้วบุคคลก็มักจะประสบกับความยินดี ความซาบซึ้งในความคิดและชีวิตใหม่ที่ตนได้ค้นพบ

7. ผู้เรียนเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดในการเรียนรู้ ปัจจุบันนี้เป็นยุคที่คนทั่วไปจะเน้นวิธีการสอนที่อาศัยสื่ออุปกรณ์ต่างๆ หนังสือ ตำรา และการบรรยายเป็นแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ จนกระทั่งทำให้นักการศึกษา และผู้สอนจำนวนมากมองข้ามตัวผู้เรียนซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลความรู้ที่ดีเยี่ยม ประสบการณ์ ความคิด ความรู้สึก และความสามารถต่างๆ ที่สะสมในตัวบุคคลมาเป็นเวลาช้านานถือว่าเป็นความรู้และข้อมูลเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการแก้ปัญหา และการเรียนรู้ ส่วนใหญ่แล้วมักจะไม่นำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ สถานการณ์ที่สนับสนุนให้บุคคลเปิดตนเอง นำข้อมูลและประสบการณ์ส่วนตัวมาใช้ให้เป็น

ประโยชน์ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคคลจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ให้ถึงขีดสูงสุด

8. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และสติปัญญา ทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมกันขึ้นหรือประกอบกันขึ้นเป็นบุคคลมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ บุคคลจะมีความรู้สึกหรือความคิดของตนเองเกิดขึ้นก็เมื่อบุคคลนั้นได้มีความรู้สึกหรือได้มีความคิดเกิดขึ้น และถ้าความรู้สึกหรือความคิดที่เกิดขึ้นนี้มีลักษณะผสมกลมกลืนกันได้ดีย่อมจะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูง

9. กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการแก้ปัญหาของแต่ละบุคคลจะมีลักษณะเฉพาะหรือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล บุคคลแต่ละคนมีลักษณะหรือรูปแบบการเรียนรู้ที่เฉพาะตัว แบบของการเรียนรู้การแก้ปัญหาของบุคคลบางกลุ่มดูจะมีประสิทธิภาพสูง แต่บางกลุ่มก็มีแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพปานกลาง ในขณะที่บางคนมีแบบการเรียนรู้ที่ไม่ค่อยจะมีประสิทธิภาพนัก ผู้สอนควรจะช่วยผู้เรียนค้นหากระบวนการที่ผู้เรียนถนัด และให้อยู่เป็นประจำแล้วพัฒนากระบวนการนั้นให้มีประสิทธิภาพในการเรียนรู้และการแก้ปัญหา เมื่อบุคคลรู้ว่าตัวเองเรียนหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอย่างไร บุคคลนั้นก็มักจะเริ่มสำรวจดูกระบวนการที่บุคคลอื่นใช้นำมาเปรียบเทียบปรับปรุงกระบวนการเดิมของตนหรือพัฒนากระบวนการใหม่ขึ้นมาซึ่งเป็นกระบวนการในการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพกว่าเดิม

10. กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่อยู่นอกเหนือการบังคับของจิตใจไม่ว่าจะเป็นตัวผู้เรียนเองหรือผู้อื่นยอมไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะเกิดการเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานใดในเวลาใด เช่นเดียวกับที่บุคคลพยายามอ่านหนังสือหรือตำราแล้วพยายามทำความเข้าใจให้รู้ซึ่งแจ่มแจ้งในเนื้อหาวิชาความรู้ บุคคลผู้นั้นไม่สามารถบังคับตัวเองได้ว่าจะต้องเกิดการเรียนรู้เดี๋ยวนี้หรือแม้แต่จะต้องเกิดการเรียนรู้ในอีก 1 ชั่วโมงข้างหน้าก็ตาม ดังนั้น จึงไม่มีวิธีการโดยตรงใดที่จะทำให้การเรียนรู้ในเรื่องที่กำหนดเกิดขึ้นได้ สิ่งที่จะทำได้ก็เพียงแต่กระตุ้น ส่งเสริม หรือสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้เท่านั้น

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การเรียนรู้หมายถึง การรับความรู้ การเพิ่มทักษะ และการปรับเจตคติ ซึ่งเกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์ของชีวิตจากการที่บุคคลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนเกิดเป็นความรู้ เกิดทักษะ และมีเจตคติต่อสิ่งนั้นๆ

2. ลำดับชั้นการเรียนรู้

Hilgard และ Bower (1975) และเชียรศรี วิวิธศิริ (2527) ได้อ้างถึงแนวความคิดของ Gagne เกี่ยวกับการประยุกต์ทฤษฎีการเรียนรู้ไปใช้ในห้องเรียน และแนวคิดของ Gagne นี้เป็นที่ยอมรับกันมากจนกระทั่งนักวิชาการจำนวนมากถือว่าเป็นทฤษฎีที่เดียว Gagne เน้นที่

การสอนซึ่งพัฒนามาจากลำดับขั้นของการเรียนรู้ โดยกำหนดให้การเรียนรู้มี 8 ประเภท หรือ 8 ลำดับขั้น จากต่ำไปสูงดังนี้ (วิกิร ตันทวฑฒ, 2528)

1. การเรียนรู้จากสัญญาณ (signal learning)
2. การเรียนรู้จากความสัมพันธ์ของสิ่งเร้าและการตอบสนอง (stimulus-response learning)
3. การเรียนรู้จากปฏิกริยาต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ (chaining)
4. การเรียนรู้ความสัมพันธ์กันทางภาษา (verbal learning)
5. การเรียนรู้ในการจำแนกความแตกต่าง (discrimination learning)
6. การเรียนรู้การสร้างความคิดรวบยอด (concept learning)
7. การเรียนรู้กฎต่าง ๆ (rule learning)
8. การเรียนรู้ในการแก้ปัญหา (problem solving)

Gagne (1970) ได้อธิบายและเสนอแนวทางการประยุกต์เอาการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ไปใช้ในการสอนอย่างละเอียดในหนังสือ Conditions of Learning โดยเฉพาะบทที่ 2 ซึ่งประกอบไปด้วยลำดับขั้นของการเรียนรู้ การอ่าน การบวกเลข กฎทางเรขาคณิต และอื่น ๆ อีกมากมาย ตามแนวความคิดของ Gagne เชื่อว่ากลุ่มความรู้ทักษะที่จัดเรียงเป็นลำดับขั้นเป็นเครื่องชี้การถ่ายโอนทักษะที่ต่ำไปเชื่อมโยงกับทักษะที่สูงขึ้น (Gagne, 1970 ,P.239)

การเรียนรู้ตามลำดับขั้นดังกล่าวมุ่งเน้นในกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน จึงคำนึงถึงแต่ปัจจัยภายในตัวผู้เรียนที่มีผลต่อการเรียนรู้เป็นหลัก แต่สำหรับผู้สอนแล้วมักจะให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอกตัวผู้เรียนมากกว่า เนื่องจากปัจจัยภายนอกเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการสอนโดยตรงนั่นเอง ปัจจัยภายในตัวผู้เรียนที่มีผลต่อการเรียนรู้นั้นมีมากมาย เช่น ความตั้งใจ แรงจูงใจของผู้เรียน และระดับการพัฒนาการทางสติปัญญา ส่วนปัจจัยภายนอกของการเรียนรู้นั้นประกอบไปด้วย การจัดเวลา สถานที่ และสภาพแวดล้อม การเลือกใช้ภาษาในการสื่อความหมายกับผู้เรียน เป็นต้น ดังนั้น ถ้าผู้สอนและนักการศึกษาผู้ใหญ่คำนึงถึงทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกตัวผู้เรียนที่มีผลต่อการเรียนรู้แล้ว ย่อมสามารถที่จะพัฒนาเทคนิคและวิธีการสอนที่เหมาะสมอันจะส่งเสริมให้ผู้เรียนวัยผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้

จากการศึกษาแนวคิดในเรื่องลำดับขั้นของการเรียนรู้ สามารถสรุปได้ว่า ลำดับขั้นของการเรียนรู้จะมี 6 ลำดับขั้น ดังนี้

1. เรียนรู้จากสัญญาณ
2. เรียนรู้จากสิ่งเร้า
3. เรียนรู้จากปฏิกริยา
4. เรียนรู้จากความคิด
5. เรียนรู้กฎระเบียบกติกา
6. เรียนรู้การแก้ปัญหา

3. ทฤษฎีการเรียนรู้

คำว่า “ทฤษฎี” นี้มีความหมายหลายอย่าง สำหรับบุคคลทั่วไปการใช้คำนี้ จะหมายถึงวิชาการ สิ่งที่สอนกันอยู่ในสถาบันทางการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับการปฏิบัติ สิ่งที่เป็นเรื่องทางความนึกคิดของนักวิชาการนักวิทยาศาสตร์ที่อยู่บนหอคอยงาช้าง เป็นเรื่องของอุดมการณ์ ลอยอยู่บนเมฆ

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า “ทฤษฎี คือความเห็น การเห็นลักษณะที่คิดคาดเอง ตามหลักวิชาตรงกันข้ามกับภาคปฏิบัติ”

ส่วนใน Oxford Advance Learner's Dictionary of Current English ก็ได้ให้ความหมายของ ทฤษฎี (theory) ว่า “เป็นการให้เหตุผลและคำอธิบายเกี่ยวกับหลักการทั่วไปของศิลปะและศาสตร์ (ซึ่งตรงกันข้ามกับการปฏิบัติ)”

Kneller (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ, 2527) ได้อธิบายหรือให้ความหมายของคำ “ทฤษฎี” ว่าอาจจะพิจารณาได้สองประการ ประการแรก ทฤษฎีอาจจะใช้ได้และตรงกับคำว่า “ความนึกคิด (thought) เพื่อการคาดคะเนทั่วไป (speculation in general) หรือในประการที่สองอาจจะเป็นความหมายเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งหมายความว่า ข้อสมมุติฐานหรือเซต (set) ของข้อสมมุติฐาน (hypothesis) ที่ได้มีการพิสูจน์แล้ว โดยการสังเกตและการทดลอง

โดยสรุป “ทฤษฎี” ตามความหมายของ Kneller อาจจะหมายถึงเรื่องกำหนดบรรทัดฐานหรือการคาดคะเน (normative or prescriptive) ดังในเรื่องของปรัชญาหรือเป็นเรื่องการบรรยายลักษณะสิ่งต่างๆ (descriptive) เช่น ในเรื่องของศาสตร์

Knowles (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ , 2527) ได้ให้ความหมายของทฤษฎีว่า “ทฤษฎีหมายถึง ระบบความนึกคิดที่รวบยอด (comprehensive) คงเส้นคงวา (coherent) และมีความสมภาพภายใน (consistent) เกี่ยวกับปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง”

อუნตา นพคุณ (2527) ได้ให้ความหมายทฤษฎีไว้ว่า หมายถึง ทฤษฎีหมายความถึง “ความคิดหรือข้อสมมุติฐานที่ได้มีการพิสูจน์แล้วจากการสังเกตและการนำไปปฏิบัติทดลองใช้ เพื่อจะเป็นแนวทางช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมาย”

Crow และ Crow (อ้างใน อუნตา นพคุณ , 2527) ก็ได้ใช้คำจำกัดความการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวว่า “การเรียนรู้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการได้มาซึ่งนิสัย ความรู้และเจตคติต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้อัตราบุคคลสามารถปรับปรุงตนเองและปรับปรุงสังคมได้”

Hudgins (อ้างใน อუნตา นพคุณ , 2527) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกันว่า การเรียนรู้นั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงเสมอไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน หรือในเรื่องที่เกี่ยวกับท่าทีของผู้เรียนต่อบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทักษะที่ผู้เรียนกำลังจะได้มา การเรียนรู้นั้นเกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อม

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ให้คำอธิบายของการเรียนรู้ในเชิงการเปลี่ยนแปลงและประสบการณ์ คือ Loree (อ้างใน อუნตา นพคุณ, 2527) กล่าวว่า “การเรียนรู้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างจะถาวร ซึ่งเกิดขึ้นอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากประสบการณ์และการได้ลงมือปฏิบัติ” สำหรับนักการศึกษาหรือนักจิตวิทยาอีกกลุ่มหนึ่งจะนิยมให้ความหมายของการเรียนรู้ในเชิงพัฒนาทักษะและบรรลุถึงศักยภาพ เช่น Carl Rogers ซึ่งกล่าวเน้นว่า องค์ประกอบในการเรียนรู้จะต้องมีคุณลักษณะของการที่ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วยตนเอง (It has a quality of personal involvement) บุคคลจะเข้ามาเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้ดีและความนึกคิด การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยบุคคลเอง (It is self initiated) ถึงแม้ว่าการกระตุ้นชักจูงจะมาจากภายนอกแต่ผู้เรียนเองจะต้องมีความรู้สึกว่าเขาเองเป็นผู้แสวงหาความรู้และเกิดความเข้าใจขึ้นเอง การเรียนรู้เป็นการกระจายแทรกซึม (it is pervasive) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของผู้เรียน นอกจากนี้แล้วผู้เรียนจะเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ว่าตอบสนองความต้องการเขาหรือไม่ นำไปสู่สิ่งที่เขาต้องการจะรู้หรือไม่ และให้ความกระจ่างในเรื่องที่เขายังมีดมนรัความรู้หรือไม่ (It is evaluated by the learner) เราจึงพูดได้ว่าประเมินผลขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียน เพราะการเรียนรู้จะต้องมีความหมายสำหรับผู้เรียน (Its essence is meaning) (อ้างใน อუნตา นพคุณ , 2527)

Maslow (อ้างใน อუნตา นพคุณ , 2527) ให้ทัศนะว่า ทฤษฎีการเรียนรู้หมายถึงกฎทั่วไป หลักการหรือเหตุที่อธิบายเรื่องกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งการให้เหตุผลและคำอธิบายเพื่อการคาดการณ์เรื่องกระบวนการเรียนรู้นี้เป็นผลรวมของเหตุและคำอธิบายที่ได้จากการสังเกตหลายๆ ครั้ง ด้วยวิธีการสังเกตและทดลองที่มีระเบียบแบบแผนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

Lindeman (อ้างใน อุ่นตา นพคุณ ,2527) เป็นผู้ริเริ่มให้ความกระจ่างเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่อย่างมากได้ข้อค้นพบว่า “ประสบการณ์เป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่มีคุณค่าที่สุดสำหรับผู้ใหญ่” หรือ “แนวโน้มของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะมีจุดรวมอยู่กับชีวิต” Lindeman ได้เน้นลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ว่า

แนวทางของการศึกษาผู้ใหญ่จะต้องเป็นเรื่องของสถานการณ์ต่างๆ (situations) ไม่ใช่เนื้อหาวิชา ระบบการศึกษาเจริญเติบโตในลักษณะที่ว่าครูและเนื้อหาเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ นักเรียนเป็นตัวสำรองและจะต้องปรับตัวเองให้เข้ากับหลักสูตร แต่ในการศึกษาผู้ใหญ่หลักสูตรจะต้องจัดขึ้นตามความสนใจและความต้องการของผู้เรียนผู้ใหญ่ทุกคนจะอยู่สถานการณ์เฉพาะของแต่ละคน เกี่ยวกับชีวิตการทำงาน การพักผ่อน ชีวิตครอบครัวและชีวิตในชุมชน ฯลฯ สถานการณ์เหล่านี้ที่ผู้ใหญ่จะต้องปรับตัวเข้าหากการศึกษาผู้ใหญ่เริ่มต้น ณ จุดนี้ เนื้อหาวิชาจะถูกดึงเข้ามาสู่สถานการณ์ ตำราและครูจะมีบทบาทใหม่และเป็นบทรองลงมาจากผู้เรียน

ทรัพยากรและแหล่งที่มาของความรู้ที่มีคุณค่าสูงสุดในการศึกษาผู้ใหญ่คือประสบการณ์ของตัวผู้เรียน ถ้าหากการศึกษาคือชีวิต ชีวิตก็คือการศึกษา การเรียนรู้ส่วนมากที่มีอยู่จะเป็นการนำเอาประสบการณ์และความรู้ของผู้อื่นมา แต่ทางจิตวิทยากำลังสอนเราว่าสิ่งที่เราทำอยู่คือสิ่งที่เราเรียนรู้ ดังนั้นการศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นการกระทำควบคู่ไปกับการคิด ประสบการณ์เป็นตำราที่มีชีวิตของผู้ใหญ่

Rogers ได้ตั้งข้อสมมุติฐานการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student Centered Teaching) ดังนี้ (อ้างใน อุ่นตา นพคุณ , 2527)

1. เราไม่สามารถจะสอนผู้อื่นได้โดยตรง เราสามารถเพียงแต่ช่วยอำนวยความสะดวก (facilitate) ให้เขาเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะว่าบุคคลทุกคนจะอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ของตน สิ่งที่มีชีวิตนั้นจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อสนาม (field) แห่งปรากฏการณ์ต่างๆ ตามที่เขาแต่ละคนประสบและรับรู้
2. บุคคลจะเรียนรู้ได้ดีในสิ่งที่เขารับรู้และคิดว่า สิ่งนั้นๆ จะมีส่วนช่วยส่งเสริมหรือช่วยให้เขาสามารถรักษาโครงสร้างภายในของตนเองได้ (organization of self)
3. บุคคลจะต่อต้านและปฏิเสธประสบการณ์ที่เขาคิดว่าเป็นประสบการณ์ ที่จะต้องให้เขาเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในของตนเอง
4. ถ้าหากบุคคลอยู่ในสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่เขาคิดว่าข่มขู่ โครงสร้างภายในตัวเขา บุคคลผู้นั้นจะยิ่งยึดมั่นไม่ยอมยืดหยุ่นปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แต่ถ้าหากเขารู้สึกว่าเขาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยไม่มีสิ่งใดมาทำให้เขาตึงเครียด เขาจะปรับตัวเองให้เข้ากับประสบการณ์ได้

5. ประสบการณ์ทางการศึกษาที่จะมีประสิทธิภาพที่สุดในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ จะต้องเป็นประสบการณ์ที่ไม่ข่มขู่ผู้เรียน และเป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนสามารถจำแนกวิเคราะห์องค์ประกอบของสถานการณ์ที่เขากำลังประสบและรับรู้อยู่

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีการเรียนรู้ หมายถึงหลักการ หรือกฎทั่วไปที่กำหนดเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มมนุษยนิยม (Humanism)

นักจิตวิทยาที่สำคัญของกลุ่มมนุษยนิยม ได้แก่ มาสโลว์ (Abraham H.Maslow) และคาร์ล โรเจอร์ส (Carl Rogers) นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มีความเชื่อที่แตกต่างไปจากสองกลุ่มแรกอย่างมากก็คือผู้เรียนจะต้องมีความรู้สึกพึงพอใจและความเจริญงอกงามในสิ่งที่เรียนรู้ และลักษณะทางสติปัญญาที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ ซึ่งการเรียนรู้จะอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า "บุคคลจะต้องเริ่มต้นในการเรียนรู้ด้วยตนเอง" (Self-initiated) ถึงแม้ว่าบรรดาสิ่งเร้าทั้งหลายจะมาจากภายนอกก็ตาม แต่ว่าการค้นคิดเพื่อความเข้าใจจะต้องเกิดจากตัวผู้เรียนเองเป็นสำคัญ รวมทั้งควรจะต้องรู้ตัวเองว่าได้บรรลุถึงความสามารถที่ตนเองต้องการ (Self Actualization) ตามแนวคิดของมาสโลว์หรือไม่ โดยสรุปแล้วหลักการที่สำคัญของกลุ่มมนุษยนิยมก็คือ ในการเรียนรู้นั้นผู้เรียนย่อมจะได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ต้องการด้วยตัวของเขาเอง และเขาจะสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปแนวทางในการอำนวยความสะดวกผู้เรียน นั้น สามารถดำเนินการได้โดย การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ช่วยให้ผู้เรียนกำหนดเป้าหมายได้ชัดเจน จัดการเรียนการสอนตามความต้องการของผู้เรียน สนับสนุนให้ผู้เรียนเป็นแหล่งความรู้ ปรับทำที่เข้าหากัน และผู้สอนสามารถปรับตัวเป็นผู้เรียนได้

5. แนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning)

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมหรือเรียกว่า PL อาศัยหลักการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม ผู้สอน/วิทยากร ช่วยจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการสร้างความรู้

องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมมีอยู่ 4 ประการ คือ

1) ประสบการณ์ เป็นขั้นตอนที่ผู้สอน/วิทยากรช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนนำประสบการณ์เดิมของตนมาพัฒนาเป็นองค์ความรู้

2) การสะท้อนความคิดและอภิปราย เป็นขั้นตอนที่ผู้สอนจัดกิจกรรมและเสริมสร้างบรรยากาศเพื่อให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น อภิปรายกลุ่มเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

3) สรุปความเข้าใจและเกิดความคิดรวบยอด เป็นขั้นตอนการสร้างความเข้าใจของผู้เรียนเอง และนำไปสู่การเกิดความคิดรวบยอด

4) การทดลองหรือประยุกต์แนวคิดเป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนนำผลการเรียนจากข้อ 3 ไปประยุกต์ใช้ (กองพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน, 2541)

การเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลในการพัฒนา คือ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่แยกการเรียนรู้ออกจากชีวิตจริง สุมณฑา พรหมบุญ และคณะ (2541) ได้กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หนทางที่จะนำไปสู่มิติแห่ง “การศึกษา 100” “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “สังคมแห่งการเรียนรู้” ได้ โดยการให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น

เหตุผลที่สนับสนุนจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ได้แก่

1 ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ โลกถูกค้นพบใหม่เสมอๆ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

2 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกของชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง เพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเองได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ได้ฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ ทักษะการบริหารจัดการ การเป็นผู้นำ-ผู้ตาม และที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงมากที่สุดวิธีหนึ่ง

3 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขต่อชุมชน

4 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจทุกคนได้รับการยอมรับได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ครัวเรือนและสมาชิกได้รับประสบการณ์ที่สำคัญกับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกได้รับการพัฒนาไปสู่การเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข

Oddi (1987), Kasworm, (1983) และ Wallace (1980) ได้ย้ำถึงความสำคัญของ ผู้เรียนโดยเฉพาะบุคลิกภาพ และความคิดเห็นของแต่ละบุคคลว่าเป็นเครื่องชี้วัดที่สำคัญต่อ ความคิดริเริ่มซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นในการมุ่งสู่ความสำเร็จในการเรียนรู้ ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิด ของ Brockett and Hiemstra (1991) ที่ได้เสนอการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองจะขึ้นอยู่กับ องค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ลักษณะบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลและวิธีการกระบวนการการเรียน การสอน โดย Brockett (1983) พบว่า คุณลักษณะบุคลิกภาพของผู้เรียนที่มีผลต่อการเรียนรู้นั้น เกิดขึ้นจากการสร้างแรงจูงใจ การรับรู้ และภาวะทางอารมณ์ของบุคคลนั้นๆ

Houle (1980) ได้นำเสนอรูปแบบกระบวนการปฏิบัติในการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองว่า สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1. การเรียนรู้ผ่านบทเรียนที่กำหนดขึ้น 2. การเรียนรู้ผ่าน แหล่งข้อมูล และ 3. การเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยเชิงทดลองของ Brookfield (1981) และ Gibbons et all (1980) ก็พบว่าผู้เรียนและกลุ่มจะมีส่วนร่วมสัมพันธ์โดยตรง กับการเรียนรู้ผ่านบทเรียน ส่วนการเรียนรู้ผ่านแหล่งข้อมูลจะสัมพันธ์กับบุคคล และการเรียนรู้จาก ประสบการณ์จะสัมพันธ์โดยตรงกับกลุ่ม

สำหรับการสร้างบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่จะเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ในองค์กรนั้น Knowles กล่าวว่า ต้องเริ่มต้นกระบวนการการเรียนรู้ด้วยวิธีการสร้างกลุ่มเพื่อช่วยให้เกิดพลัง นำไปสู่ความต้องการ โดยอาจจะใช้เพื่อนร่วมกลุ่มเป็นกลุ่มผู้อำนวยความสะดวกก็ได้ รวมทั้งสร้าง แรงจูงใจจากการที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ท้าทายและจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ทักษะใหม่ เพิ่มเติม

6. การเรียนรู้แบบกลุ่ม

องค์การบริหารวิเทศกิจ (ICA) ของสหรัฐอเมริกา หรือ AID ในปัจจุบันได้ให้คำจำกัด ความการเรียนรู้แบบกลุ่ม (อ้างใน ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2516) โดยแสดงให้เห็นว่า การเรียนรู้แบบ กลุ่มนั้นตามแนวคิดของการพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ในกลุ่มคือความหมายของ งานพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชน เป็นกรรมวิธีแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งราษฎรในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันจัดวางแผน และลงมือกระทำตนเอง กำหนดว่ากลุ่มของตนและแต่ละบุคคลมีความ ต้องการอย่างไร และปัญหาพร้อมกันมีอะไรบ้าง แล้วจัดทำแผนการของกลุ่ม และของเอกชน เพื่อให้ ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้น โดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ให้มากที่สุด และถ้าจำเป็นอาจจะขอความช่วยเหลือทั้งด้านบริการ และวัสดุ จากองค์การรัฐบาล และที่มีไซของรัฐบาลได้

การพัฒนาชุมชน เป็นการเรียนรู้แบบกลุ่มอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนขวัญ และส่งเสริมประชาชนในชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ขบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง เป็นขบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังของราษฎรเองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อทำให้ราษฎรสามารถอุทิศตนเอง เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

การพัฒนาชุมชน อาจจะหมายถึง การร่วมกำลัง ดำเนินงานปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น และดำเนินงานไปในแนวทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยความร่วมมือกำลังกันของราษฎรในชุมชนนั้น ๆ ใน การช่วยตัวเอง และร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับ ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการด้วย จากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ

การพัฒนาชุมชน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรรมวิธีทั้งหมดที่ใช้ในการสร้างความเจริญให้ท้องถิ่น เป็นส่วนที่มีลักษณะที่เห็นได้ชัดแตกต่างออกไปโดยประกอบด้วย การช่วยตัวเอง การพิจารณาถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชน การพิจารณาถึงลักษณะของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และลักษณะอื่น ๆ ของชุมชนนั้นเป็นส่วนรวม

จากคำนิยามการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นทั้ง ขบวนการ (Process) วิธีการ (Method) กรรมวิธีการเปลี่ยนแปลง (Movement) และเป็นแผนงาน (Program)

1. การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการ (Process) ที่จะต้องทำต่อเนื่องกันอย่างมีระบบ (System) เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้จำเป็นต้องใช้เวลา และจำเป็นต้องอาศัยกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้อง
2. การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลง (Movement) จากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง โดยเฉพาะการเน้นการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติของคน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ

3. การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ที่ใช้ความสามารถของประชาชนและความร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาลในการก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น วิธีการนี้ต้องเป็นที่ยอมรับและสามารถนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนอย่างถาวร และมีประโยชน์ต่อชุมชน

4 การพัฒนาชุมชนเป็นแผนงานหรือโครงการ (Program) ที่ได้จัดทำขึ้นตามหลักการพัฒนาชุมชน เพื่อนำแผนงานหรือโครงการไปปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยคนในชุมชน

อย่างไรก็ตามไม่ว่าการพัฒนาชุมชนจะเป็นกระบวนการ วิธีการ โครงการ หรือกรรมวิธีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม แต่การพัฒนาชุมชนจะต้องประกอบด้วยแนวความคิดหรือหลักการที่สำคัญดังต่อไปนี้

แนวความคิดที่เกิดขึ้นมาจากความเชื่อในคุณค่าของมนุษย์ ซึ่งเป็นแม่บทหรือปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ความเชื่อที่ว่าประชาชนในทุกสังคม ไม่ว่าจะมึระดับความรู้หรือการศึกษาระดับใด มีความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงยกระดับความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้เพราะมนุษย์เราตลอดชีพมีความสามารถที่จะเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของตนเอง มนุษยชาติได้เจริญมาถึงปัจจุบันนี้ ก็โดยการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดต่าง ๆ และพยายามใช้สติปัญญาของตนแก้ไขเอาชนะอุปสรรคนานาประการ เพราะฉะนั้นประชาชนไม่ว่าจะมีความรู้ในระดับใดก็ตาม ถ้าหากมีโอกาสได้เรียนรู้ หรือรับการศึกษาแล้ว เขาก็เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

ในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน จะยึดถือวิธีการปฏิบัติงานแบบช่วยกันคิด (Non Directive Approach) ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติงานที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาชุมชนที่ต้องการเน้นเรื่องการพัฒนาบุคคลเหนือการพัฒนาวัตถุ การดำเนินงานแบบช่วยกันคิดต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ขั้นเริ่มแรกจนขั้นสุดท้าย ตั้งแต่การตัดสินใจว่าสิ่งใดที่ประชาชนต้องการและควรพัฒนา จนกระทั่งถึงขั้นการลงมือทำโครงการไปปฏิบัติ การดำเนินงานวิธีนี้จะพยายามให้ประชาชนหัดใช้ความคิด ใช้ความคิดริเริ่ม รู้จักช่วยตนเอง และรู้จักการทำงาน ร่วมมือกันเป็นกลุ่มเพื่อส่วนรวม

แนวความคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ เรื่อง "การช่วยเหลือตนเอง" (Self-Help) ในทุกชุมชนหรือแม้แต่ในระดับประเทศ ประชาชนควรจะช่วยเหลือตนเองมากกว่าคอยหวังพึ่งสวัสดิการและบริการจากรัฐบาลแต่อย่างเดียว เพราะถ้าหากประชาชนจะให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการให้ทุกสิ่งทุกอย่างแล้ว ในที่สุดถ้าหากรัฐบาลไม่มีงบประมาณ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายชุมชนนั้นก็อาจจะเป็นง่อยหรืออยู่รอดไม่ได้ การที่ประชาชนจะสามารถช่วยตนเองได้นั้น เขาก็จะต้องมีความคิดต่อการพัฒนาในทางที่ถูกและเกิดความคิดริเริ่ม (Initiative) ว่าจะต้องลงมือทำ

อะไร ปัญหาที่สำคัญและหนักที่สุดสำหรับผู้ทำงานด้านพัฒนาก็คือ ความเฉยเมยเฉื่อยชา (Apathy) ของประชาชนและชุมชน ด้วยเหตุนี้การพัฒนาชุมชนจึงต้องอาศัยวิธีการกระตุ้น ยั่วยุ จูงใจให้ประชาชนใช้ความคิดและลงมือปฏิบัติการหรือร่วมมือในกระบวนการพัฒนา ประชาชนจะให้ความสนใจต่อโครงการใดก็ดี จะต้องเป็นโครงการที่เขาเห็นว่าตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของเขา (Felfneeds) และเป็นโครงการของเขา ไม่ใช่โครงการที่รัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้จัดขึ้นและออกกฎเกณฑ์หรือใช้บังคับให้เขาเข้าไปมีส่วนร่วม

แนวคิดเรื่องกลุ่ม

ในงานพัฒนาชุมชนจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมในรูปกลุ่มพิเศษ อาจกล่าวได้ว่าบุคคลเข้ากลุ่มเพราะกลุ่มสามารถตอบสนองความต้องการบางอย่างของเอกัตบุคคลได้ งานบางอย่างสามารถทำได้สำเร็จโดยกลุ่มเท่านั้น เช่น บางคนต้องการที่จะสัมพันธ์กับผู้อื่นและกลุ่มเท่านั้นที่จะทำให้ความต้องการนี้ได้รับการตอบสนอง นักทฤษฎีบางคนได้เสนอทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับความดึงดูดต่อกันระหว่างบุคคลบนพื้นฐานของความคิดของการเสริมแรง เช่น Thibaut & Kelley (1959) เป็นต้น Newcomb (1959) ได้ตั้งทฤษฎีคล้ายกับทฤษฎีของ Thibaut & Kelley เขาได้เปรียบเทียบความดึงดูด และการผลักดันที่บุคคลมีต่อผู้อื่นกับทัศนคติทางบวกหรือทางลบที่บุคคลมีต่อผู้อื่น (อ้างจาก โยธิน ศันสนยุทธ 2528)

สาเหตุของความต้องการความพอใจที่อยู่ภายในกลุ่มอย่างน้อยรวมเรื่องต่อไปนี้ด้วย (1) ความดึงดูดระหว่างกันของสมาชิก (2) ความดึงดูดต่อกิจกรรมของกลุ่ม (3) ความดึงดูดต่อเป้าประสงค์ของกลุ่ม และ (4) สมาชิกของกลุ่มในตัวของมันเอง ส่วนความต้องการความพอใจที่อยู่ภายนอกกลุ่มอย่างน้อยรวมเรื่องต่อไปนี้ด้วย (1) ความดึงดูดต่อผู้อื่นที่อยู่นอกกลุ่ม และ (2) ความดึงดูดต่อเป้าประสงค์นอกเหนือไปจากเป้าประสงค์ของกลุ่ม

ดังนั้นทำไมบุคคลจึงเข้ากลุ่ม หลังจากที่ได้ศึกษาตัวประกอบมากมายที่สัมพันธ์กับการก่อรูปขึ้นของกลุ่มสมาชิกภาพ คำตอบดูเหมือนยังคงเป็นเพราะว่ากลุ่มถูกรับรู้จุดตั้งเป็นวิธีการที่จะทำให้ความต้องการของเอกัตบุคคลได้รับการตอบสนอง บางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับสมาชิกภาพของกลุ่มซึ่งถูกรับรู้จุดตั้งแหล่งของการทำให้ความต้องการได้รับการตอบสนองได้ถูกระบุให้เห็นและได้มีการพิจารณา ตัวอย่างเช่น Newcomb (1956) ได้แสดงให้เห็นว่าความคล้ายกันอาจมีผลต่อความดึงดูดโดยนัยทั่วไปได้อย่างไร ดูเหมือนว่าเอกัตบุคคลจะได้รับรางวัลจากอีกคนหนึ่งถ้าอีกคนหนึ่งนั้นคล้ายกันกับบุคคลที่เคยให้รางวัลมาแล้ว ผลของความต้องการที่เสริมกันอาจตีความหมายได้ในแง่ของการเสริมแรง ถ้าบุคคลหนึ่งมีความต้องการที่จะชมและอีกผู้หนึ่งมีความต้องการที่จะยอมตาม ความสัมพันธ์กันจะทำให้ความต้องการของทั้งสองฝ่ายได้รับการตอบสนอง ผลของ

ความสำเร็จที่ถูกรับรู้ของผู้อื่น กิจกรรมกลุ่มเป้าหมายประสงค์ของกลุ่มและเครื่องมือของกลุ่มอาจจะเห็นได้ทั้งนี้ เนื่องจากว่าสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ความต้องการของเอกัตบุคคลได้รับการตอบสนอง การวิเคราะห์ความดีงดูตามความหมายของรางวัลและโทษของ Thibaut & Kelley (1959) ได้แสดงให้เห็นว่าความต้องการความพอใจอาจเกี่ยวข้องกับตัวประกอบดังเช่น ความสำเร็จส่วนตัวของผู้อื่นและความคล้ายกันของทัศนคติได้อย่างไร ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ประสบความสำเร็จถูกพบเห็นว่ามีความสามารถซึ่งจะช่วยกลุ่มเป้าหมายประสงค์หรือว่าอาจมีประโยชน์ในการช่วยเอกัตบุคคลในการช่วยให้เอกัตบุคคลได้รับเป้าหมายประสงค์ส่วนตัวไม่ว่าจะในกรณีใดผู้ที่ประสบความสำเร็จถูกพบเห็นว่ามีส่วนในการก่อให้เกิดความคล้ายกันทางทัศนคติสามารถถูกแสดงให้เห็นว่าเป็นเพราะเนื่องมาจากการสัมพันธ์กับผู้อื่นก็คือการทำให้ความเชื่อและทัศนคติมีความตรง ใครคนใดคนหนึ่งอาจจะคาดหวังความตรง (Validation) ถ้าอีกคนหนึ่งมีทัศนคติเหมือนกัน ดังนั้นดูเหมือนว่าความดีงดูระหว่างบุคคลเป็นตัวการรองรับที่บุคคลคาดหวังว่าความสัมพันธ์กันผู้อื่นก่อให้เกิดรางวัล สิ่งที่ยากก็คือการที่จะระบุแหล่งต่าง ๆ ของการเสริมแรงในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ระยะเวลาของการแก้ปัญหา กลุ่มจะเปลี่ยนจากการเน้นที่ปัญหาของการปรับให้เข้ากับสถานการณ์ ไปยังปัญหาของการควบคุม การปรับให้เข้ากับสถานการณ์ (Orientation) หมายถึงกระบวนการที่ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของกลุ่มของสมาชิก แต่ละคนก่อให้เกิดขึ้นกับกลุ่ม และเชื่อมโยงกับปัญหาของกลุ่ม นั่นก็คือระยะของปัญหาของการปรับให้เข้ากับสถานการณ์ก็คือระยะของการสำรวจซึ่งในระยะนี้สมาชิกเกิดความเข้าใจปัญหาและข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับปัญหา การประเมินผล (Evaluation) เกิดขึ้นในกรณีต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันในค่านิยมและความสนใจที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเกี่ยวกับข้อความจริงของสถานการณ์และแนวทางสำหรับการปฏิบัติที่ได้เสนอขึ้น เป็นระยะเวลาส่วนย่อย ซึ่งในระหว่างนี้สมาชิกตัดสินใจข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและคำตอบต่าง ๆ ของปัญหา การควบคุม (Control) หมายถึงข้อบังคับของสมาชิกและสิ่งแวดล้อมร่วมกันของเขา ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมระหว่างสมาชิกและการควบคุมต่อสิ่งแวดล้อมของกลุ่มด้วย ซึ่งเน้นละรวมกับงาน

กลุ่มก่อให้เกิดการรวบรวมกำลัง

ในกลุ่มการแก้ปัญหาเป้าหมายประสงค์ก็คือการได้คำตอบที่ถูกต้อง หรืออย่างน้อยคำตอบที่ดีที่สุดสำหรับปัญหา และกลุ่มถูกทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันเป็นผลเนื่องมาจากผลที่เกิดขึ้นตามความปรารถนาาร่วมกันของสมาชิก แต่ในบางสถานการณ์สมาชิกของกลุ่มเกิดการแบ่งแยกกันเพราะความปรารถนาในผลที่เกิดขึ้นไม่ตรงกัน

กลุ่มในฐานะเครื่องมือในการควบคุมทางสังคม

กรรมวิธีหรือขบวนการ (Process) ต่าง ๆ ในการควบคุมสังคม (Social Control) จะแสดงออกในรูปของกลไกต่าง ๆ ที่สมาชิกสังคมใช้ป้องกันพฤติกรรมที่ผิดสังคม หรือ พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากปกติ (Deviancy) มิให้เกิดขึ้นหรือป้องกันมิให้พฤติกรรมดังกล่าวที่เกิดขึ้นแล้วมีผลเสียหายต่อสังคมอย่างรุนแรง

การควบคุมจะเกิดขึ้นเพื่อขจัดความขัดแย้งระหว่างบุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มต่าง ๆ และความขัดแย้งนั้นเกี่ยวข้องกับองค์การทางสังคม

การใช้วิธีการควบคุมต่าง ๆ ในระดับที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ การพูดจา กริยามารยาท วิถีประชา จารีต และมติมหาชน การใช้วิธีการควบคุมในระดับที่เป็นทางการ ได้แก่ การบังคับใช้กฎหมายต่าง ๆ เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร คำพิพากษาที่ผ่านมาแล้ว หลักเกณฑ์ที่เป็นทางการทั้งกฎข้อบังคับของสถาบันต่าง ๆ

การควบคุมในกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นไปโดยไม่เป็นทางการ แต่ในกิจกรรมของผู้ชำนาญการและสถาบันการควบคุมมีแนวโน้มที่เป็นทางการ ส่วนการควบคุมในกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) เป็นไปโดยทางการ ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับการควบคุมในกลุ่มปฐมภูมิและกลุ่มทุติยภูมิจะได้กล่าวในบทต่อ ๆ ไป

นักจิตวิทยาสังคมส่วนใหญ่ ให้ความหมายของกลุ่มคนไว้ว่า กลุ่มหมายถึง การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาร่วมกันสนใจประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เป็นปกติสถาน และจุดมุ่งหมายร่วมกันโดยที่ต่างก็มีความความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันด้วย มีลักษณะที่กระทำร่วมกันอยู่สามประการคือ

1. มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (Common Goal)
2. มีการติดต่อเกี่ยวข้องกัน (Interaction)
3. มีการปฏิบัติในบทบาทที่เป็นอันเดียวกัน (Common Role)

กลุ่มมีหลายประเภท ในการศึกษาครั้งนี้ได้ให้ความสนใจที่ลักษณะของความสัมพันธ์ของสมาชิก การแบ่งกลุ่ม ตามลักษณะของความสัมพันธแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1. กลุ่มปฐมภูมิ (Primary group) เป็นกลุ่มขนาดเล็ก ที่มีสมาชิกพบหน้า (Face - to - face) กันอยู่เสมอ มีความรู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี สมาชิกมีความสนใจร่วมกัน นอกจากนั้นอาจจะมีค่านิยม รสนิยม ทัศนคติ และความเชื่อคล้ายคลึงตามกัน บางครั้งอาจเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มทางจิตวิทยา (Psychological group) เช่น กลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มวัยรุ่น รวมทั้งกลุ่มที่สมาชิกมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างแน่นแฟ้นทางด้านจิตใจ โดยไม่มีผลประโยชน์อื่นใดเป็นเครื่องตอบแทน เช่น กลุ่มของสมาชิกในครอบครัวหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่ากลุ่มเป็นกลุ่มปฐมภูมิหรือไม่ บางครั้งแม้

จะเป็นกลุ่มขนาดเล็กก็จริง เช่น กลุ่มคณะกรรมการประกอบขึ้นด้วยบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งต่างก็ไม่สนิทสนมกันมากนัก ก็ยังจัดเป็นกลุ่มปฐมภูมิไม่ได้

2. กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary group) เป็นกลุ่มที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กันน้อยไม่สนิทสนมเหมือนอย่างกลุ่มปฐมภูมิ และรวมกันอยู่ได้เนื่องจากมีผลประโยชน์เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง การติดต่อสัมพันธ์กันมักจะเป็นทางการ เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ จำนวนสมาชิกก็มีมากและมีสถานภาพที่แตกต่างกันออกไป บางครั้งอาจเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่ากลุ่มทางสังคม (Social group) เช่น กลุ่มร่วมอาชีพ, สมาคม, องค์กร, สมาพันธ์ต่าง ๆ หรือสถาบันทางราชการประเภทต่าง ๆ

เนื่องจากกลุ่มปฐมภูมิเป็นกลุ่มที่รวมกันขึ้นด้วยภาวะทางจิตใจ (Psychological constitution) และไม่คอยยึดถือผลประโยชน์ส่วนตนมากนัก จึงเป็นกลุ่มที่มีผลต่อสังคมเป็นอย่างมาก กฎเกณฑ์ ปทัสถาน ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทางสังคม เกิดขึ้นและดำรงอยู่ก็โดยกลุ่มประเภทนี้ ความสำคัญที่มีต่อสังคมของกลุ่มประเภทนี้ พอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นกลุ่มที่เสริมสร้างถ่ายทอด ขนบธรรมเนียมประเพณี โดยวิธีการสังคมกรรมและคอยควบคุมดูแลให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งความดีงาม อันพึงประสงค์ของสังคม เช่น สังเกตได้จากการที่พ่อแม่อบรมเลี้ยงดูให้ลูกอยู่ในขอบข่ายแห่งความดีงาม

2. เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง หรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในสังคม เพราะอิทธิพลของผู้นำในครอบครัวย่อมสร้างทัศนคติให้แก่สมาชิกในครอบครัวในอันที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ทัศนคติต่าง ๆ ในสังคม หากได้ปลูกฝังให้แก่พ่อแม่ แม่บ้าน หรือผู้หลักผู้ใหญ่ในครอบครัวแล้ว บุคคลเหล่านี้จะเป็นตัวคุณที่ดีให้คนส่วนใหญ่ของสังคมมีทัศนคติคล้ายคลึงตามไปด้วย ครู, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้านตามชนบท จึงมีความสำคัญต่อรัฐเป็นอย่างมาก เพราะมีความใกล้ชิดกับพ่อแม่ แม่บ้านตามชนบท อันเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ทัศนคติทางศาสนายังคงยั่งยืนอยู่ได้ ก็โดยอาศัยบุคคลจำพวกนี้ ทำนองเดียวกันกับทัศนคติในเรื่องลัทธิการเมือง

3. เป็นกลุ่มที่กำลังใจในการปฏิบัติงานสูง และผลผลิตของงานก็สูงด้วย Steiner (1972) ได้ทำการวิจัยในเรื่องนี้ ได้พบความจริงว่า ผลผลิตต่อคนจะมีค่าสูง เมื่อเทียบกับผลผลิตต่อคนของการปฏิบัติงานของกลุ่มขนาดใหญ่ ทั้งนี้เพราะกลุ่มปฐมภูมิมีสมาชิกที่ร่วมใจกันดีกว่ากลุ่มทุติยภูมิ ความเสียสละ ความมานะพยายาม ความอดทนและความกล้าหาญ จะมีในสมาชิกในกลุ่มประเภทนี้มาก ได้มีการวิจัยทางทหารพบว่า กลุ่มหน่วยกล้าตายซึ่งมีทหารจำนวนน้อย จะกระทำการรบได้ดีเยี่ยม และมีประสิทธิภาพสูง

4. เป็นกลุ่มที่อาจจะซ่อนอยู่ในกลุ่ม τυதியุมิ ฉะนั้นผลการปฏิบัติงานของกลุ่มปฐุมิ ภูมิ มีส่วนช่วยให้กิจการของกลุ่ม τυதியุมิ ดีขึ้นได้ ถ้าผู้บริหารรู้จักใช้ประโยชน์ จากกระบวนการ กลุ่มในการปฏิบัติงาน

5. เป็นกลุ่มที่อาจนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการเรียนการสอนในโรงเรียนได้ โดยใช้ระบบกลุ่มในการเรียนของนักเรียน ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

6. เป็นกลุ่มที่อาจจะนำไปใช้ในการบำบัดความผิดปกติทางจิตของบุคคลได้อย่างที่ เรียกกันว่า Psychotherapy group

เทคนิคการทำงานเป็นกลุ่ม

การดำเนินกิจกรรมการให้การศึกษาต้องเน้นระบบการทำงานเป็นกลุ่มหรือเป็นทีม เพราะกิจกรรมกลุ่มจะช่วยให้สมาชิกเป็นคนมีระบบเป็นการส่งเสริมและปลุกฝังการทำงานให้เป็น นักประชาธิปไตย กระบวนการเรียนการสอน การฝึกอบรม ต้องมุ่งเน้นให้คนในชุมชนได้ทำงานเป็น กลุ่มกิจกรรมระบบกลุ่มจะชวชนำความรู้จากวิชาการในตำรามาใช้จะทำให้ชีวิตและสังคม พัฒนาขึ้น จะได้สร้างความเชื่อมั่นให้ตนเอง จะได้เห็นคุณค่าของสิ่งที่เรียนรู้ การศึกษาจึงจะได้มีส่วน พัฒนาคน

1 ความหมายของกลุ่ม

คำว่า กลุ่ม (Group) หรือ กลุ่มสัมพันธ์ (Group Dynamics) หรือกระบวนการกลุ่ม (Group Process) หมายถึง การที่คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีความคิด มีการกระทำ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีแรงจูงใจร่วมกันในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยที่แต่ละคนในกลุ่มมีอิทธิพล และได้รับอิทธิพลต่อกันและกัน แต่อาจมีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือไม่ก็ได้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานয়รัฐมนตรี, 2540)

การศึกษาเรื่องกลุ่ม หรือกลุ่มสัมพันธ์ สามารถสรุปได้ว่าเป็นการศึกษาว่าคน ๆ หนึ่งมี อิทธิพลต่ออีกคนหนึ่ง หรือต่อคนอื่น ๆ อย่างไรในกลุ่ม ทำอย่างไรคนหลาย ๆ คนในกลุ่มจึงจะ ทำงานร่วมกันได้อย่างปกติสุข มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี ได้ผลงานดี มีการทำงานร่วมกันแล้วมีประสิทธิภาพสูง (อุทัย บุญประเสริฐ, 2532)

การศึกษาในเรื่องกลุ่มสัมพันธ์จึงช่วยให้ได้ความรู้ในการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดี ระหว่างบุคคลในกลุ่มและระหว่างกลุ่มแล้ว ยังมีส่วนช่วยให้กลุ่มสามารถทำงานให้ได้นานมี ประสิทธิภาพสูง (Effectiveness) ช่วยให้บุคคลมีโอกาสประสบความสำเร็จในการทำงาน (Satisfaction) ได้มากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง (Self-development) ไปพร้อมกันโดยอัตโนมัติ (อุทัย บุญประเสริฐ, 2532)

จากแนวคิดเรื่องกลุ่ม สามารถสรุปได้ว่า กลุ่มหมายถึงคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปเข้าร่วมกิจกรรมและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีแรงจูงใจในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งและทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในการพัฒนาชุมชนนั้น กระบวนการให้การศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่จะส่งเสริมให้บุคคลช่วยเหลือตนเองและชุมชนได้

ส่วนที่ 4 แนวคิดการพัฒนาโครงการเชิงพัฒนาทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ ของ Patrick Boyle

Boone (1985 : 48) ให้ความหมายของการพัฒนาโครงการว่าเป็น “กระบวนการที่รอบคอบมีลักษณะเชิงระบบและเชิงรุก ซึ่งจะส่งผลในภาคปฏิบัติต่อการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมของผู้เรียน และต่อสภาพแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่”

Conklin และ Spiegel (1992) ได้อธิบายถึงการพัฒนาโครงการว่า “เป็นกระบวนการที่ถูกออกแบบเพื่อจะทำให้โครงการเกิดประสิทธิผล กระบวนการเช่นนี้อาจมองว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ที่ทำงานไปด้วยกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้”

การวางโครงการ (Boyle, 1981) ได้ให้คำนิยามว่าเป็น การปฏิบัติการและการตัดสินใจที่ละเอียดรอบคอบของผู้วางโครงการและตัวแทนของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการนั้น ร่วมกันในกิจกรรมการวางโครงการดังต่อไปนี้

1. พัฒนาโครงสร้างในองค์กรที่จะทำหน้าที่วิเคราะห์ ศึกษาค้นคว้า และตัดสินใจใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่ควรเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุง
2. ศึกษาและวิเคราะห์ประชาชนและชุมชนโดยใช้ประโยชน์จากแหล่งข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด
3. กำหนดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือสถานการณ์ที่ต้องการเปลี่ยนแปลง
4. กำหนดผลของโครงการที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับประชาชนและชุมชน
5. เลือกและกำหนดแหล่งทรัพยากรและความสนับสนุนในการเผยแพร่และดำเนินการโครงการ
6. วางแผนการสอน (instructional plan) ที่ให้โอกาสผู้เรียนผู้ใหญ่ ประชาชนผู้ร่วมโครงการได้มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในกิจกรรมการเรียนรู้ตามความเหมาะสม
7. ปฏิบัติการตามแผน
8. ดำเนินการประเมินเพื่อทราบผลและคุณค่าของโครงการ

9. เผยแพร่ผลงานและคุณค่าของโครงการให้แก่ ผู้สนับสนุนงบประมาณ ผู้ร่วมโครงการและผู้สนใจอื่น ๆ ทั้งที่เป็นบุคคลและกลุ่มบุคคล

ในธรรมชาติของการศึกษานอกระบบการวางโครงการเป็นกิจกรรมหลักที่มุ่งวางแผนโครงการทางการศึกษาเพื่อปรับปรุง “สภาวะ” ของประชาชนและชุมชน “สภาวะ” หมายถึง สิ่งที่เป็นอยู่ สภาพปัจจุบันหรือสถานการณ์ อาจเป็นสภาวะทางเศรษฐกิจ สภาวะทางสังคม สภาวะทางสิ่งแวดล้อม หรือสภาวะทางวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสภาวะต่าง ๆ ที่ต้องเกิดจากกิจกรรมการศึกษา และระบุไว้ชัดเจนตัวแปรด้านความรู้ เจตคติ ความเชื่อ ค่านิยม และด้านทักษะชีวิตและอาชีพ มีความสำคัญในการพัฒนาโครงการ

รูปแบบของโครงการ Boyle (1981) แบ่งรูปแบบและสรุปไว้ดังนี้

1. โครงการเชิงพัฒนา (Developmental program)

โครงการรูปแบบนี้ที่ให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นในภาวะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุที่โครงการเชิงพัฒนาต้องศึกษาและระบุปัญหาของกลุ่มบุคคล ชุมชน เพื่อจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบเพื่อช่วยประชาชนแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่าง ๆ ในชุมชนของตนเอง ประชาชนต้องเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมตนเอง ปัญหาของชุมชน ของบุคคล ปัญหายาเสพติด ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพและรายได้ซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา รวมไปถึงปัญหาที่ทำกินซึ่งอาจเป็นปัญหาที่ต้องเกี่ยวข้องกับระดับชาติ ปัญหาดังกล่าวอาจได้รับการแก้ไขโดยใช้โครงการเชิงพัฒนาจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบให้แก่ประชาชนและชุมชน

2. โครงการเชิงสถาบัน (Institutional program)

โครงการเชิงสถาบัน มุ่งหมายที่การก่อให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถพื้นฐานของบุคคล เช่น การคิด การสื่อสาร โครงการเชิงสถาบันเน้นการสอนเนื้อหาของวิทยาการ (Discipline) เพื่อการพัฒนาของบุคคลให้ก้าวหน้า พื้นฐานที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในกระบวนการวางโครงการเชิงสถาบัน คือ เหตุผล และลำดับการจัดวางเนื้อหาขององค์ความรู้ในวิทยากรนั้น ๆ นักการศึกษานอกระบบทำหน้าที่ช่วยผู้เรียนผู้ใหญ่ได้เรียนรู้และเชี่ยวชาญในวิทยาการ ประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดโดยโครงการเชิงสถาบันจะมีโครงสร้างและรูปแบบตามหลักวิทยาการอย่างเคร่งครัดและมีวัตถุประสงค์จำเพาะชัดเจน

รูปแบบกระบวนการวางโครงการเชิงสถาบัน Boyle (1981) เสนอไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดกลุ่มบุคคลเป้าหมาย

ขั้นที่ 2 กำหนดขอบเขตของเนื้อหา

ขั้นที่ 3 กำหนดแนวทางการเรียนรู้

ขั้นที่ 4 ดำเนินการตามแผน

ขั้นที่ 5 ประเมินโครงการ

3. โครงการเชิงสารสนเทศ (Informational program)

โครงการเชิงสารสนเทศ มุ่งที่การแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร (Information) ระหว่างนักการศึกษาหรือผู้วางโครงการ กับผู้เรียนผู้ใหญ่ ในลักษณะที่ผู้เรียนไปพบนักการศึกษา ถามคำถาม และได้รับคำตอบ แล้วก็จากไป โครงการเชิงสารสนเทศนี้พบใน พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์สถานที่ที่เป็นแหล่งวิชาการ สถานที่เหล่านี้มักมีนักวิชาการ ผู้รู้ คอยให้ความรู้ข่าวสาร และตอบคำถามแก่ผู้สนใจ

รูปแบบกระบวนการวางโครงการเชิงสารสนเทศ Boyle (1981) เสนอไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดเนื้อหา

ขั้นที่ 2 เผยแพร่ความรู้ข่าวสาร

ขั้นที่ 3 ประเมินผลแพร่กระจายของเนื้อหาความรู้

กรอบความคิดของปรัชญาเพื่อการพัฒนาโครงการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ด้วยเหตุที่ปรัชญาทางการศึกษาผู้ใหญ่มีหลากหลาย แต่ละปรัชญาก็มุ่งไปที่จุดประสงค์ที่แตกต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง ซึ่ง Darkenwald และ Merriam (1982) กับ Elias และ Merriam (1995) ได้จำแนกจุดประสงค์หรือเป้าหมายของการจัดการศึกษานอกระบบตามปรัชญาที่ต่างกัน 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาปัญญา

ภายใต้ความเชื่อของเสรีนิยม (Liberal education) ที่เป็นกระแสความคิดที่มีอิทธิพลสูงในการจัดการศึกษาทั่วไป ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณจนถึงปัจจุบันก็ยังได้รับความนิยม ซึ่งมีจุดเน้นที่การเรียนรู้อย่างกว้างหลากหลายสาขาวิชาเพื่อพัฒนาความมีเหตุผลและปัญญา เสรีนิยมให้ความสำคัญแก่เนื้อหาที่ใช้ในการศึกษามาก โดยเน้นสาขาวิชาศิลปศาสตร์ เช่น ปรัชญา ศาสนา และมนุษยศาสตร์ เพื่อตอบสนองความเชื่อที่ว่า ความรู้ความเป็นกลาง มนุษย์ควรเรียนรู้เพื่อ "คุณค่าของตัวความรู้"

ดังนั้น การที่บุคคลได้รับการศึกษา จึงจำเป็นที่ต้องรอบรู้ในข้อเท็จจริงและข่าวสาร เพื่อพัฒนาต่อไปเป็นปัญญา เพื่อประโยชน์ในชีวิตจริงและเพื่อประโยชน์ทางวิชาการในที่สุดดังแผนภูมिนี้

2. การพัฒนาตนเอง (Individual growth and Development)

ปรัชญามนุษยนิยมที่ชี้แนะในจุดประสงค์ของการศึกษานอกระบบ คือ การมุ่งเอื้ออำนวยให้ปัจเจกบุคคลพัฒนาตนเองตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการชีวิตที่ดีและเปิดกว้างต่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อบรรลุในสิ่งที่ตนเองเป็นได้จริงสูงสุด (Self-actualization) และเป็นบุคคลที่ปฏิบัติภารกิจของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ เป้าหมายของกระบวนการศึกษานอกระบบจึงอยู่ที่ปัจเจกบุคคลมิใช่เนื้อหาความรู้ กระบวนการเรียนการสอนเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง โดยมีผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้เนื้อหาของผู้เรียน

3. การพัฒนาของตนเองและสังคม (Personal and Social development)

การศึกษานอกระบบเชิงพิพัฒนาการ ให้ความสำคัญในสิ่งต่อไปนี้ คือ ความสนใจและความต้องการของผู้เรียน วิธีการทางวิทยาศาสตร์ กระบวนการแก้ปัญหา เป้าหมายเชิงประโยชน์นิยมและปฏิบัตินิยม ความสำคัญของประสบการณ์ และการให้ความสำคัญในการรับผิดชอบทางสังคม การศึกษานอกระบบเชิงพิพัฒนาการมีความเชื่อเบื้องต้นว่า บุคคลไม่สามารถแยกออกอย่างเด็ดขาดจากสังคมที่เขาอาศัยอยู่ การศึกษาเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสภาพแวดล้อมและเป็นกระบวนการตลอดชีวิต

4. การปฏิรูปสังคม (Social Transformation)

นักปฏิรูปนิยมไม่ยอมรับในโครงสร้างและค่านิยมพื้นฐานของสังคมและระบบการศึกษาที่ดำเนินการโดยรัฐ เพราะสร้างการกดขี่ ความไม่เท่าเทียมกัน และความไม่มีเสรีภาพ การศึกษานอกระบบเชิงปฏิรูปนั้นต้องใช้รูปแบบการสนทนาและการตั้งประเด็นปัญหา โดยเป็นการสนทนาที่มีความเคารพซึ่งกันและกัน ผู้สอนและผู้เรียนสัมพันธ์ในระดับที่เท่าเทียมกัน เป็นผู้ร่วมในการเรียนรู้ด้วยกัน ร่วมเรียนรู้ที่จะแก้ไขสถานการณ์ปัญหา

5. ประสิทธิภาพขององค์กร (Organizational effectiveness)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้องค์กรมีศักยภาพรับแนวคิดและความเชื่อของกลุ่มพฤติกรรมนิยม ที่สนใจเฉพาะพฤติกรรมที่สังเกตได้เท่านั้น มุ่งที่จะควบคุมหรือ/และดัดแปลงพฤติกรรม โดยการควบคุมของปัจเจกบุคคล ซึ่งโดยรวมแล้วยอมส่งผลให้ประสิทธิภาพขององค์กรสูงขึ้นด้วย ทั้งนี้ต้องพิจารณาให้การพัฒนาที่มีความสอดคล้องระหว่างความต้องการของบุคลากรและขององค์กร

รูปแบบการพัฒนาโครงการของ Boyle (Program Development)

Boyle (1981) เสนอข้อควรพิจารณา 15 ข้อ ที่สำคัญเกี่ยวกับการวางแผนพัฒนาโครงการใช้เป็นพื้นฐานในการเลือกดำเนินการตามขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาโครงการที่เหมาะสมกับสถานการณ์และกลุ่มบุคคลเป้าหมาย ดังนี้

1. การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการวางโครงการ
2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการ
3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางโครงการของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย
4. ระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพทางสังคมของกลุ่มบุคคลที่จะมีส่วนร่วม
5. แหล่งข้อมูลเพื่อการพิจารณากำหนดวัตถุประสงค์
6. ข้อจำกัดในด้านบุคคลและสถาบัน
7. เกณฑ์สำหรับจัดลำดับความสำคัญ
8. ความยืดหยุ่นของแผนโครงการ
9. การให้ความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากอำนาจที่เป็นทางการและ
ไม่เป็นทางการ
10. การเลือกและดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้
11. การเลือกรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้
12. การใช้ประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์
13. การได้รับการสนับสนุนทรัพยากร
14. การประเมินประสิทธิภาพ ผลสำเร็จ ผลกระทบ
15. การประชาสัมพันธ์และรายงานผลของโครงการ

แนวคิดการพัฒนาโปรแกรมของ Boyle

Boyle (1981) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยเสนอหลักการของการพัฒนาโปรแกรมไว้ จำนวน 8 ขั้นตอน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมที่เหมาะสมกับกลุ่มผลิตภัณฑ์สาโทพื้นบ้านไทย และผู้วิจัยได้นำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์โปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อช่วยประชาชนแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชนของตนเอง ประชาชนต้องเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมตนเอง ปัญหาของชุมชน ของบุคคล ปัญหาหายสาบสูญ ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพและรายได้ซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา รวมไปถึงปัญหาที่ทำกินซึ่งอาจเป็นปัญหาที่ต้องเกี่ยวข้องไปถึงระดับชาติ ปัญหาดังกล่าวอาจได้รับการแก้ไขโดยใช้โครงการเชิงพัฒนาจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบให้แก่

ประชาชนและชุมชน รูปแบบการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ Boyle (1981) มี 8 ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นที่ 1 การกำหนดพื้นฐานปรัชญาสำหรับการวางโครงการ
- ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย
- ขั้นที่ 3 พิจารณาและกำหนดผลที่ปรารถนาให้เกิด ขั้นที่
- ขั้นที่ 4 กำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน
- ขั้นที่ 5 วางแผนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้
- ขั้นที่ 6 แผนปฏิบัติการ
- ขั้นที่ 7 ความเชื่อถือได้ของโครงการ
- ขั้นที่ 8 การรายงานผลลัพธ์และคุณค่าของโครงการ

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมหรือการไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการทางการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษาต่อเนื่องนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้โครงการประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวได้ Sork (1991) ได้ศึกษาวิเคราะห์และพบว่าความล้มเหลวของโครงการเกิดจากการที่โครงการไม่ได้ให้ในสิ่งที่ผู้เข้าร่วมคาดหวังไว้ ซึ่งเป็นผลมาจากความไม่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระและความต้องการของผู้เรียน รวมทั้งมีวิธีการเรียนการสอนที่ไม่เหมาะสมกับผู้เรียน สำหรับความสำเร็จของโครงการนั้น จากการศึกษาของ Cole และ Glass (1977) พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ที่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาโครงการได้ส่งผลทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และยังมีผลที่เสริมสร้างเจตคติที่ดีต่อประสบการณ์การเรียนรู้ด้วย Lewis และ Dumlop (1991) พบว่า ปัจจัยหนึ่งซึ่งช่วยทำให้โครงการมีความสำเร็จในระดับสูง คือ การมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโครงการอยู่ในระดับสูง และการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน

Mali (1972) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมและการเข้าร่วมในกระบวนการกลุ่มมิได้หมายความว่า ทุกคนจะทำการตัดสินใจ “แยก” กันในสิ่งที่จะปฏิบัติ หากแต่เป็นการสะท้อนถึงโอกาสของสมาชิกกลุ่มในการ “มีส่วนร่วม” ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งโอกาสเช่นนั้นในทัศนะของ Katz และ Kalm (1966 : 342) “...ถือว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการเข้าร่วมในระบบของแต่ละบุคคล...บุคคลไม่อาจเข้าร่วมในระบบและทำตัวเป็นผู้ตัดสินใจชี้ขาดในสิ่งที่เขาจะยอมรับหรือปฏิเสธ รวมทั้งกฎเกณฑ์ของระบบ เขาอาจพยายามมีอิทธิพลหรือปรับเปลี่ยนการตัดสินใจของระบบ แต่ในขณะเดียวกันนั้นการตัดสินใจทั้งหลายจะผูกพันตัวเขาโดยมิได้คำนึงถึงทัศนะส่วนตัวของเขาเอง”

ด้วยการมีส่วนร่วมนั้นจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับโอกาสแสดงความคิดเห็นซึ่งทำให้เขารับรู้ว่าตนมีความสำคัญและความคิดเห็นจะถูกพิจารณาโดยสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งกระบวนการนี้ไม่ควรจะทำให้สับสนว่าเป็นเพียงการมีส่วนร่วมลงคะแนนเสียงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง Maier และ Hays (1970) กล่าวว่า "...การเสนอทางเลือกต่าง ๆ ให้และผู้เข้าร่วมเพียงแต่แสดง (การลงคะแนนเสียง) ความชอบต่อทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง แต่ในการอภิปรายแบบซึ่งหน้านั้น ผู้เข้าร่วมอาจเชื่อมโยงทางเลือกใหม่ ๆ และจะหาทางบูรณาการหรือประนีประนอมในเรื่องความแตกต่างทั้งหลาย"

ความหมายของการมีส่วนร่วมสรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน (Ervin, 1976) คือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ไขปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน (Cayupan, 1984) คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับ แสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงออกซึ่งวิธีแก้ไข ปัญหา และลงมือปฏิบัติ โดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

3. Cohen และ Uphoff (1977) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมโดยทั่วไปหมายถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ก็มีได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว แต่ก็ยังคงใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงาน (Implementation) เช่น การจัดองค์กรการกำหนดกิจกรรม การพัฒนา เป็นต้น การตัดสินใจยังคงเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในการพัฒนา ฉะนั้นแนวความคิดนี้มีข้อสรุปได้ 4 ลักษณะ คือ

- 1.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 1.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน
- 1.3 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
- 1.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

Rogers, 1968 ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมว่ามีวิธีการดังนี้

1) โครงการที่จัดทำขึ้นนั้นจะต้องแสดงให้กลุ่มเป้าหมายสนใจว่าจะสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างแท้จริง

2) จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายนั้น ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การแก้ไขปัญหาดังกล่าว ให้มากที่สุด

3) การตัดสินใจหรือความคิดเห็นจะต้องเป็นของกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้งกับความเชื่อต่าง ๆ ในชุมชนนั้น

ระบบความคิดการมีส่วนร่วมในการวางแผน

Margaret Mead (อ้างใน ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, 2543) จำแนกแนวทางเพื่อความสัมพันธกับผู้มีส่วนร่วมในการวางโครงการ สรุปได้ดังนี้

1. แนวทางยึดวิชาการเป็นหลัก (academic approach) ยึดปรัชญาที่เชื่อถืออำนาจของวิชาการ แนวทางนี้ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชน ที่นักวิชาการถือว่าไม่มีความรู้ให้เข้ามามีส่วนร่วม การตัดสินใจในโครงการควรเป็นภาระของผู้รู้ทางวิชาการเท่านั้น
2. แนวทางยึดประชาชนเป็นหลัก (grass roots approach) ยึดปรัชญาที่เชื่อในความเป็นมนุษย์ ที่ประชาชนจะต้องเป็นผู้ที่รับผลกระทบจากการวางโครงการ แนวทางนี้จำกัดบทบาทของผู้รู้และบรรดามืออาชีพ (professionals) ให้มีส่วนร่วมในการวางโครงการน้อยที่สุด
3. แนวทางการศึกษาเพื่อความเป็นจริง (education for reality approach) เป็นแนวทางที่อยู่กึ่งกลางของสองแนวทางสุดขั้ว มีความเชื่อว่าทั้งผู้รู้ และประชาชน ควรมีส่วนร่วมในการวางโครงการ เพื่อให้ประชาชนยอมรับในแผนดำเนินงานที่จะเกิดขึ้นต่อไป ทำให้ประชาชนพร้อมจะร่วมมือเป็นการลดการต่อต้านและลดความรู้สึกแปลกแยกจากโครงการ ประชาชนได้ร่วมตัดสินใจที่เกี่ยวกับสถานการณ์ ปัญหา ความต้องการ ทิศทางของการแก้ปัญหา และผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น ให้ประสบการณ์ตรงในการร่วมแก้ปัญหาของประชาชนทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ในกระบวนการแก้ปัญหา

การมีส่วนร่วมเพื่อได้รับการยอมรับจากประชาชน

โครงการในการศึกษานอกระบบส่วนใหญ่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสนใจกระบวนการแพร่กระจาย Rogers (1962) และการยอมรับนวัตกรรมได้รวบรวมสาเหตุการไม่ยอมรับนวัตกรรมไว้ ดังนี้

1. เห็นว่านวัตกรรมใหม่ด้อยกว่าสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน
2. สิ่งใหม่ไม่สอดคล้อง กลมกลืนกับค่านิยมและความคิดปัจจุบัน
3. เห็นว่าสิ่งใหม่ซับซ้อนและยุ่งยากที่จะเข้าใจและนำไปปฏิบัติ
4. เห็นว่ามีโอกาสน้อยที่จะทดลองใช้สิ่งใหม่ครั้งละเล็กครั้งละน้อย
5. สิ่งใหม่เป็นนามธรรมมากทำให้ยากในการชี้แจงหรืออธิบายให้เข้าใจและเห็นความ

สำคัญ

ดังนั้นเพื่อลดการต่อต้านและเพิ่มการยอมรับ นักการศึกษาในระบบควรปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. พยายามทำให้แนวคิดในการวางโครงการเป็นรูปธรรมมากที่สุด สามารถสังเกตได้ง่ายพบได้จริงในชีวิตประจำวันของประชาชน
2. ลดความซับซ้อนของแนวคิด และทำให้เข้าใจง่ายมากขึ้น ที่สำคัญคือ ต้องพร้อมที่จะใช้ได้เลย
3. แสดงให้สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ผลของโครงการเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ยิ่งไปกว่านั้นผลของสิ่งใหม่ดีกว่าสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน
4. พยายามสร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกศรัทธา และเชื่อมั่นในสิ่งใหม่
5. แบ่งโครงการเป็นส่วนย่อยหลายส่วนเพื่อในบางกรณีประชาชนอาจเลือกรับเป็นบางส่วนได้
6. สร้างความเข้าใจอันดีเห็นว่าโครงการเป็นสิ่งดี มิใช่สิ่งที่เป็นผลร้ายหรือขัดขวางวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมปัจจุบัน
7. สร้างบรรยากาศหรือสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเห็นโอกาสและช่องทางสะดวกในการปฏิบัติตามทั้งนี้โครงการอาจมีการสาธิตหรือมีตัวอย่างให้ชมได้
8. ศึกษาและจำแนกผู้ที่ยังไม่มั่นใจในโครงการ แล้วให้ความใกล้ชิดเป็นพิเศษเพื่อกระตุ้นและสร้างความมั่นใจในการยอมรับ ปฏิบัติตามทำให้เห็นผลประโยชน์ที่แต่ละบุคคลจะได้รับ
9. เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและค้นพบสิ่งใหม่ด้วยตัวประชาชนเอง

การมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดความต้องการและตัดสินใจในการจัดลำดับความต้องการ

Boyle (1981) เลือกรูปแบบของ Stuffle beam และสรุปขั้นตอนไว้ดังนี้

1. กระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงปัญหาและสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ
2. กำหนดขั้นตอนการตัดสินใจซึ่งประกอบด้วย ตั้งคำถามจากประเด็นที่ต้องตัดสินใจ แบ่งความรับผิดชอบและกำหนดบุคคลผู้รับผิดชอบ รวบรวมทางเลือกและข้อมูลที่ต้องใช้พิจารณาตัดสินใจ กำหนดกฎและเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินใจ
3. เลือกทางเลือกในการปฏิบัติโดยใช้ข้อมูลและกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้แล้วประกอบการตัดสินใจเลือก
4. ปฏิบัติตามทางเลือกที่ตัดสินใจได้ รักษาข้อบกพร่อง แก้ไขปรับปรุงตามความจำเป็น

วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจใช้วิธีแตกต่างกัน เน้นจำนวนมากตามความเหมาะสมตามสถานการณ์ Boyle (1981) สรุปไว้ดังนี้

1. คณะกรรมการเฉพาะกิจ (Task Force) เป็นกลุ่มเล็กเพื่องานเฉพาะกิจและกระทำในช่วงสั้น อาจเป็นการหาข้อมูลเฉพาะส่วน หรือเฉพาะประเด็นเพื่อประกอบขั้นตอนการวางโครงการ
2. การปรึกษาหารือ (Formal hearing) เป็นการรับฟังอย่างเป็นทางการทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย
3. การประชุมกลุ่มระดมความคิด (Brainstorming) ได้รับความนิยมมากและเชื่อว่าเป็นวิธีกระตุ้นให้เกิดความคิดเห็นได้อย่างดี
4. Nominal groups เป็นเทคนิคทางเลือกที่อาจใช้แทนวิธีการ Brainstorming
5. การสังเกต เป็นการเก็บข้อมูล แล้วนำมาอภิปรายตีความ
6. การสำรวจ (Survey) เป็นวิธีหลักในการเปิดโอกาสให้ประชาชนจำนวนมากมีส่วนร่วม เป็นการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนหลากหลาย วิเคราะห์ตีความได้สะดวก
7. คณะกรรมการที่ปรึกษา (Advisory Committee) เพื่อรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดจัดลำดับปัญหาความต้องการ เพื่อตัดสินใจและทางเลือก

การมีส่วนร่วมหรือการไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการทางการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษาต่อเนื่องนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้โครงการประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวได้ Sork (1991) ได้ศึกษาวิเคราะห์และพบว่าความล้มเหลวของโครงการเกิดจากการที่โครงการไม่ได้ให้ในสิ่งที่ผู้เข้าร่วมคาดหวังไว้ ซึ่งเป็นผลมาจากความไม่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระและความต้องการของผู้เรียน รวมทั้งมีวิธีการเรียนการสอนที่ไม่เหมาะสมกับผู้เรียน สำหรับความสำเร็จของโครงการนั้น จากการศึกษาของ Cole และ Glass (1977) พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ที่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาโครงการได้ส่งผลทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนและยังมีผลที่เสริมสร้างเจตคติที่ดีต่อประสบการณ์การเรียนรู้ด้วย Lewis และ Dumlop (1991) พบว่า ปัจจัยหนึ่ง ที่ช่วยทำให้โครงการมีความสำเร็จในระดับสูง คือ การมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโครงการอยู่ในระดับสูง และการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน

Mali (1972) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมและการเข้าร่วมในกระบวนการกลุ่มมีได้หมายความว่าทุกคนจะทำการตัดสินใจ “แยก” กันในสิ่งที่จะปฏิบัติ หากแต่เป็นการสะท้อนถึงโอกาสของสมาชิกกลุ่มในการ “ร่วมส่วน” ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งโอกาสเช่นนั้นในทัศนะของ

Katx และ Kahn (1966) ถือว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการเข้าร่วมในระบบของแต่ละบุคคล ...บุคคลไม่อาจเข้าร่วมในระบบและทำตัวเป็นผู้ตัดสินใจที่ขาดในสิ่งที่เขาจะยอมรับหรือปฏิเสธ รวมทั้งกฎเกณฑ์ของระบบ เขาอาจพยายามมีอิทธิพลหรือปรับเปลี่ยนการตัดสินใจของระบบ แต่ในขณะเดียวกันนั้นการตัดสินใจทั้งหลายจะผูกพันตัวเขาโดยมิได้คำนึงถึงทัศนคติส่วนตัวของเขาเอง

ด้วยการมีส่วนร่วมนั้นจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับโอกาสแสดงความคิดเห็นซึ่งทำให้เขารับรู้ว่าคุณมีความสำคัญและความคิดเห็นจะถูกพิจารณาโดยสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งกระบวนการนี้ไม่ควรจะทำให้สับสนว่าเป็นเพียงการมีส่วนร่วมลงคะแนนเสียงในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง Maier และ Hays (1970) กล่าวว่า การเสนอทางเลือกต่างๆ ให้และผู้เข้าร่วมเพียงแต่แสดง (การลงคะแนนเสียง) ความชอบต่อทางเลือกใดทางเลือกหนึ่ง แต่ในการอภิปรายแบบซึ่งหน้านั้น ผู้เข้าร่วมอาจเชื่อมโยงทางเลือกใหม่ๆ และจะหาทางบูรณาการหรือประนีประนอมในเรื่องความแตกต่างทั้งหลาย

Mali (1972) ให้ข้อเสนอแนะว่า ในการปฏิบัติการบริหารแบบมีส่วนร่วมได้ตระหนักถึงความจริงที่ว่า พนักงานจะมีความพึงพอใจเพิ่มขึ้นและมีความต้องการความสำเร็จเมื่อเขาได้มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในแผนงานและกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อเขา Hersey และ Blanchard (1977) ได้ขยายความถึงเรื่องด้านบวกของการมีส่วนร่วมและพบว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงานได้บังคับบัญชาจะช่วยให้นักคณนั้นเป็นที่รู้จักและช่วยให้ผู้บังคับบัญชามีความรับรู้ที่ชัดเจนมากขึ้น

งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้เรียนทางการศึกษาผู้ใหญ่

McLoughlim (1971) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการวางแผนโครงการและผลกระทบที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทัศนคติ พบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการนั้นไม่ส่งผลกระทบต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กล่าวคือไม่มีความแตกต่างระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง ซึ่งจุดอ่อนในการวิจัยนี้ คือ ความยากในการทำให้เกิดผลซ้ำเหมือนเดิมในการมีส่วนร่วม เนื่องจากวิธีที่ใช้ในการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการคือการอภิปรายกลุ่มแบบไม่มีโครงสร้าง ซึ่งวิธีนี้จะไม่มีทางที่จะได้ผลซ้ำเหมือนเดิม อีกทั้งเขาได้รายงานไว้ว่าในการอภิปรายนั้นผู้เรียนบางคนเท่านั้นที่มีส่วนร่วมค่อนข้างมาก แต่ขณะที่คนอื่นๆ ไม่ได้มีส่วนร่วมในการอภิปราย

Moorehead (1977) ได้ศึกษาผลกระทบของการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการวางแผนประสบการณ์ทางการเรียนรู้และการแสวงหาความรู้ของผู้ใหญ่ พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการพัฒนาโครงการไม่มีผลกระทบต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งวิธีการศึกษาของ Moorehead ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้เรียนนั้นได้ใช้แบบสอบถามให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการฝึกอบรม เขาจึงได้รายงานไว้ว่าสิ่งที่เป็นจุดอ่อนประการสำคัญของการ

ศึกษาวิจัยนี้คือ การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมน้อยเกินไป กล่าวคือ เพียงแต่ให้ผู้เรียนได้กรอกแบบสอบถาม และให้เรียงลำดับหัวข้อที่น่าจะใช้ในการฝึกอบรม

Cole และ Glass (1977) ได้ศึกษาผลกระทบของการมีส่วนร่วมของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ในการวางแผนโครงการที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และทัศนคติ พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ในการวางแผนโครงการมีผลกระทบทางบวกต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน อย่างไรก็ตามการวิจัยนี้มีจุดอ่อนประการสำคัญคือการใช้ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมน้อยเกินไป ด้วยการใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับเนื้อหาที่จะใช้ในการเรียนของโครงการ แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปใช้การพัฒนาโครงการ นอกจากนี้ขนาดของประชากรและกลุ่มทดลองมีจำนวนน้อยมาก กล่าวคือ มีประชากรจำนวน 18 คน

Gates (1992) ได้ศึกษาผลกระทบของสิ่งนำเข้าในการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นในการวางแผนโครงการที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการปฏิบัติงาน และความพึงพอใจ โดยมีกลุ่มทดลองมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนโครงการ พบว่า ผู้เรียนที่มีส่วนร่วมและที่ไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการปฏิบัติงาน และความพึงพอใจที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มทดลองมีค่าคะแนนการทดสอบหลังการทดลองสูงกว่าค่าคะแนนการทดสอบก่อนการทดลองอย่างนัยสำคัญ ผลการศึกษาได้ให้การสนับสนุนในระดับหนึ่งแก่ข้อสันนิษฐานเรื่องการมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการทางการศึกษาจะให้ผลทางบวก และผู้วิจัยเรื่องนี้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า สิ่งที่น่าจะทำการศึกษาวิจัยต่อไปนั้นควรจะศึกษาความต้องการของผู้เรียนที่แตกต่างกันในการอยากมีส่วนร่วม

Calos (1999) ได้ศึกษาเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับการออกแบบและการพัฒนาการสอนสำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ พบว่า การเรียนการสอนต้องทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในโลกแห่งความเป็นจริงและใช้ประโยชน์จากบริบททางสังคมและทางกายภาพอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีข้อเสนอแนะให้ทบทวนกระบวนการพัฒนาการเรียนการสอนและเรียกร้องให้ทำการประเมินความต้องการจำเป็นให้ละเอียดมากขึ้น และการออกแบบสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ที่ส่งเสริมวิธีการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้การศึกษานี้ยังแนะนำว่ากระบวนการพัฒนาการเรียนการสอนต้องเริ่มต้นด้วยความร่วมมือของทั้งผู้เรียนวัยผู้ใหญ่และผู้สอนเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์และผลลัพธ์ทางการเรียนร่วมกัน โดยใช้วิธีแบบระบบเปิดซึ่งปรับแต่งบทบาทของผู้สอนและผู้เรียนเสียใหม่ รวมทั้งการมีทางเลือกอันหลากหลายสำหรับกระบวนการพัฒนาการเรียนการสอนที่จะนำไปสู่การ ให้สิ่งที่มีคุณค่าในด้านความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคตด้วย

การฝึกอบรมทางการศึกษานอกระบบ เป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนให้บุคคลต่าง ๆ เกิดการพัฒนาความรู้ ทักษะความสามารถและทัศนคติ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ดียิ่งขึ้น สามารถพัฒนาตนเองและเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อันเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการศึกษานอกระบบ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2540) ดังต่อไปนี้

1. ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การศึกษาตลอดชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย ให้มีโอกาสได้พัฒนาตนเองตลอดเวลา
2. ช่วยพัฒนาบุคลากรในหน่วยงาน หรือองค์กรให้ก้าวหน้าทันกับความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะนำไปสู่การเพิ่มปริมาณและคุณภาพของผลผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากรให้ดียิ่งขึ้น
3. เสริมสร้างขวัญกำลังใจ ความสามัคคี ความสัมพันธ์อันดีในกลุ่มบุคลากร และความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในความสามารถของตน รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ เกิดความคุ้นเคยในกลุ่มบุคลากร ซึ่งจะทำให้บุคลากรมีความสุขในการทำงานยิ่งขึ้น
4. เพื่อช่วยให้นักบุคลากรได้เข้าใจนโยบายและเป้าหมายขององค์กร ซึ่งจะให้นักบุคลากรนั้น ๆ ได้รู้จักการเรียนรู้งานที่ตนเองรับผิดชอบ ลดเวลาในการเรียนรู้งาน และลดอัตราเสี่ยงอันตรายในการทำงาน ลดความสิ้นเปลือง และป้องกันอุบัติเหตุในการทำงานด้วย
5. เพื่อช่วยกระตุ้นให้นักบุคลากรที่ทำงานมาเป็นเวลานาน เกิดความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชาและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น
6. เพื่อเปิดโอกาสให้นักบุคลากรแต่ละคนได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง มีโอกาสก้าวหน้าได้เลื่อนตำแหน่งใหม่ที่สูงขึ้น

แนวความคิดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (คณะกรรมการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แห่งชาติ, 2544 : 9)

ขบวนการสร้างรายได้โดยการพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่เน้นขบวนการสร้างรายได้จากผลิตภัณฑ์ในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบล แนวคิดนี้สนับสนุนและส่งเสริมให้ท้องถิ่น สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ (Product) และตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์นี้โดยเฉพาะ โดยที่ท้องถิ่นจำเป็นต้องพึ่งตนเอง (Self-reliance) เป็นหลัก ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องในขบวนการนี้จำเป็นต้องอุทิศพลังงาน (Energy) ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) และความปรารถนา (desire) ที่จะใช้ทรัพยากรที่หาพบในท้องถิ่นเป็นหลัก เพื่อที่จะสร้างการกินดีอยู่ดี และคุณภาพชีวิตมุ่งสู่ตลาดสากล พร้อมๆ กับการเน้นท้องถิ่น

ขบวนการนี้พยายามที่จะเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะของท้องถิ่นเป็นหลัก ให้เข้าสู่มาตรฐานสากล เพื่อจะขยายขอบเขตตลาดไปสู่ตลาดโลก เสริมกับตลาดในประเทศ การคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่แต่ละท้องถิ่นผลิตขึ้นให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับ มีการจัดการทางด้านการตลาดอย่างเหมาะสม สามารถเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชนนั้นๆ ได้ทางหนึ่ง คนในท้องถิ่นให้ความร่วมมือร่วมใจกันให้คำแนะนำ และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน มีจุดประสงค์ไปในทางเดียวกัน จึงจะสามารถทำให้ความคิดนั้นๆ สำเร็จได้ สิ่งที่มองเห็นได้ชัดก็คือ การคิดค้น และการสร้างผลิตภัณฑ์บนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม สิ่งที่ไม่เห็นคือ พลังแห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในท้องถิ่นซึ่งจะเกิดจากความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันนั่นเอง

แนวการพัฒนาท้องถิ่นนี้เป็นการสืบสานวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมให้คงอยู่ต่อไป สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนรุ่นต่อไป แนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกันกับธรรมชาติจะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น อยู่กับธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ช่วยสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับหน่วยงานที่จะให้การสนับสนุน

แนวทางการพัฒนานี้จึงเป็นแนวทางการส่งเสริม และสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์โดยมีกิจกรรมทางการตลาด การผลิตการบริหารจัดการ และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ และนำไปสู่เป้าหมายของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรและวางรากฐานที่สำคัญของประเทศและสังคมไทย

แนวคิด “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์ (หลัก) 1 ประเภทเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรของท้องถิ่น ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดขึ้น เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” นี้จะเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เกิดการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง นับเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่อาศัยหมู่บ้านเป็นหน่วยการพัฒนา (Unit of Development) เบื้องต้น และรวมเป็นเครือข่ายภายใต้ตำบล

สโลแกน : นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงสู่เมือง

ปรัชญา : สร้างเสริมและพัฒนาให้ท้องถิ่นมั่นคง

: การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในทุกกิจกรรม

: กิจกรรมครอบคลุมข้ามช่วงอายุและพื้นที่

แนวทางหลักการและเหตุผล

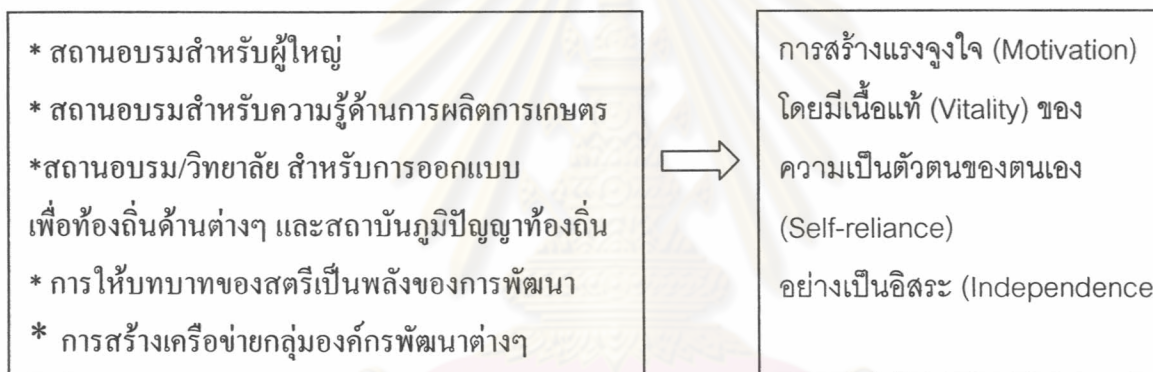
ขบวนการนี้ให้การสนับสนุน (Support) มากกว่าให้เงินช่วยเหลือ มีนโยบายหลัก 3 ประการ

- 1 มาตรฐานผลิตภัณฑ์คุณภาพระดับโลก
- 2 มีเอกลักษณ์เป็นที่ลือชื่อเพียงหนึ่งเดียว
- 3 พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และปรับปรุงเทคโนโลยี

ด้านกิจกรรมหลัก

- 1 ขยายสินค้าไปยังตลาด
- 2 ผลิตและคิดค้นขึ้นเองในท้องถิ่น
- 3 การสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพของท้องถิ่น

แผนภูมิแสดงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายใต้แนวคิดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ส่วนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ประวัติ สุพร (2532) ได้ศึกษาการเรียนรู้แบบนอกระบบโรงเรียนของประชาชนจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สาธิตกองทุนพัฒนาหมู่บ้านจังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาวิจัยพบว่าผลการวิจัยพบว่ามีเงื่อนไขที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพอิสระในลักษณะรวมทุกสาขาวิชาชีพโดยจำแนกออกเป็นเงื่อนไข 2 ลักษณะคือ

1. การมีค่านิยมที่ชอบอาชีพอิสระและการชอบประกอบอาชีพในสาขานั้นๆ เป็นเงื่อนไขที่เอื้อต่อการตัดสินใจเข้าสู่อาชีพอิสระ
2. การมีความพร้อมด้านเศรษฐกิจในการลงทุน และความเหมาะสมของชุมชนต่อการดำเนินงานเป็นเงื่อนไขที่เอื้อต่อการเข้าสู่การดำเนินงานอาชีพอิสระ

บทบาทของสถานศึกษานอกระบบโรงเรียนที่กรณีศึกษาได้เคยเรียนอยู่นั้น พบว่า การจัดการของสถานศึกษา การสอนของครู หลักสูตรวิชาที่ดำเนินการสอน และระยะเวลาของการเรียนไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่จะส่งผลให้นักศึกษาสามารถประกอบอาชีพอิสระได้ ดังนั้นบทบาทของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดจึงไม่มีพลังเพียงพอที่จะทำให้นักศึกษาที่สำเร็จไปแล้วเกิดเงื่อนไขอันจะนำไปสู่การประกอบอาชีพอิสระได้

ชูเกียรติ สีสวรรณ์ (2535) ได้ศึกษาระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลังๆ ต่อไป

ระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญนอกเหนือจากบ้านคือวัด ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุสามเณรหรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นจากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในท้องถิ่น ในปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ จากวัดยังคงมีอยู่และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ได้เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน

ระบบการเรียนรู้ในชุมชนในระยะต่อมาได้แก่โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก แต่ต่อมาเมื่อมีผู้ให้ความสำคัญต่อการรู้หนังสือมากขึ้น และการมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีความรู้ทางด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเริ่มเจริญขึ้น ผู้ปกครองจึงมีทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือ และส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนนอกจากนั้นจากตัวอย่างปัญหาการไม่รู้หนังสือของชาวบ้านที่ต้องติดต่อกับผู้อื่น ก็เป็นสาเหตุที่ประชาชนอยากให้ลูกหลานได้มีความรู้ทางด้านหนังสือ จึงได้มีการจัดส่งลูกหลานให้ได้เข้าโรงเรียนแต่การที่เนื้อหาสาระของการเรียนในโรงเรียนมีความแตกต่างไปจากบ้านและวัด การเรียนรู้ในโรงเรียนจึงเป็นการนำเด็กในท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนรู้แบบใหม่ที่แปลกจากระบบการเรียนรู้ที่เคยมีมาในท้องถิ่นเดิม

ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นได้เปลี่ยนจากวัดไปเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือพิมพ์และเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน แหล่งการเรียนรู้ตามอรัญญิกเกิดขึ้นได้ทั่วไปตามการขยายตัวของสื่อมวลชน ซึ่งนับได้ว่าเป็นสถานการณ์ที่ผลักดันให้ประชาชนชนวนขวายที่จะเรียนรู้ การมีสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้ใกล้ตัวผู้เรียนยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ มากขึ้น

เงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอก ทั้งการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค ความสะดวกในการติดต่อระหว่างคนจากแต่ละท้องถิ่น และการขยายตัวของสื่อมวลชนและวิธีการเผยแพร่

ความรู้ใหม่ มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ของประชาชนในท้องถิ่น ภาคเหนือเป็นอย่างมาก ปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังคงหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษา ให้เหมาะสมกับสภาพและ วิถีชีวิตของประชาชนได้

บุญทวี อุปละถูล (2535) ได้ศึกษาสังคมประกิต ของการเป็นหมอชาวบ้าน ผลการ ศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้การเป็นหมอชาวบ้านเริ่มเมื่อผู้เรียนจบการเรียนภาค บัณฑิตแล้ว ส่วนมากได้เข้าไปเป็นเด็กวัด และได้ผ่านกระบวนการบวชเรียน เพื่อเป็นพื้นฐานในการ อ่านและจดบันทึกสิ่งที่ได้เรียนรู้และได้บอกเล่าจากผู้เป็นอาจารย์ ผู้ที่เป็นหมอชาวบ้านได้นั้น จะต้องมีความอดทน ความขยัน

กระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอชาวบ้านสามารถสรุปได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นเป็น ผู้ติดตาม ขั้นเป็นผู้ปฏิบัติและขั้นเป็นผู้ชำนาญวิธีการเรียนรู้ต้องอาศัยความสามารถส่วนตัวในการ สังเกตซักถามจดบันทึกการเรียนรู้ด้วยตนเองเมื่อศึกษาไปแล้ว จะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมจาก ประสบการณ์ในการรักษา จากอาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยพิธีกรรมประเพณีต่างๆ เพื่อ แสดงความเคารพนับถือกับท่านอาจารย์

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การเป็นหมอชาวบ้าน สำคัญ ที่สุดคือปัจจัยทางสังคมในระบบเครือญาติ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกำหนดที่ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอด ปัจจัยทางการศึกษา ทิศทางการศึกษาจากการศึกษาภายใน ชุมชนเป็นการศึกษาภายนอกชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนการถ่ายทอดในการเป็นหมอ ชาวบ้าน ปัจจัยทางการเมืองและการกำหนดกฎหมายจากส่วนกลางทำให้กระบวนการถ่ายทอด หดหายไปเนื่องจากถูกบังคับทางกฎหมาย

สำหรับความรู้ความเข้าใจของกระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอชาวบ้านนั้นขึ้นอยู่กับ แรงบันดาลใจของลูกศิษย์แต่ละคน ครอบครัว ชุมชนโดยอาศัยวิถีชีวิตภายในชุมชนทั้งด้าน ความคิดความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การศึกษาและเศรษฐกิจ ภายในบริบทและ ปรากฏการณ์กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น

สุภมาส ทองใส (2536) ได้ศึกษาลักษณะการเรียนรู้ ด้วยการนำตนเอง ของผู้เรียนนอก ระบบโรงเรียนประเภทอาชีวศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ผลการศึกษาวิจัย พบว่าลักษณะการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองของผู้เรียนนอกระบบโรงเรียนประเภทอาชีวศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ผู้เรียนมีองค์ประกอบลักษณะการเรียนรู้ด้วยการ นำตนเองอยู่ในระดับปานกลาง 6 ด้าน คือ ด้านมโนคติของตนเองในการเป็นผู้เรียนที่มี ประสิทธิภาพด้านความรักในการเรียน ด้านความรับผิดชอบต่อการเรียนของตน ด้านการเปิด

โอกาสต่อการเรียนรู้ ด้านการมองอนาคตในแง่ดี และด้านความคิดสร้างสรรค์ และลักษณะการ เรียนรู้ด้วยการนำตนเองตามตัวแปรเพศ อายุ สาขาวิชาชีพ ระดับการศึกษา ก่อนเข้าเรียนและการ ทำงานระหว่างศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.5

กฤษณา วัชรภู (2533) ได้ศึกษาเงื่อนไขการจัดตั้งกลุ่มของนักศึกษาผู้ใหญ่สายอาชีพ ศึกษากรณีศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดอ่างทอง ผลการศึกษาวิจัยพบว่าเงื่อนไขที่เกื้อหนุน ให้นักศึกษาวิชาชีพที่ผ่านการอบรมวิชาชีพประเภทกลุ่มสนใจวิชาเย็บผ้าโหล และวิชาดอกไม้ ประดิษฐ์รวมกลุ่มประกอบอาชีพบนเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1) เป็นเงื่อนไขที่เป็นสิ่งจูงใจในการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ซึ่งประกอบด้วยผลประโยชน์ ตอบแทนที่สมาชิกจะได้รับจากกลุ่ม และการได้รับการสนับสนุนจากบุคคลต่างๆ ซึ่งในด้านการได้รับการ สนับสนุนจากบุคคลต่างๆ โดยการสนับสนุนทั้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลในชุมชน โดย บุคคลดังกล่าวทำกิจกรรม เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการรวมกลุ่มคือ การให้การแนะนำและชี้ ชองทางการประกอบอาชีพ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้นำชุมชน และติดตามผลและประสานงาน ระหว่างกลุ่มกับผู้เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิด

2) เป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับชุมชนที่เกื้อหนุนให้เกิดการรวมกลุ่มประกอบอาชีพคือ การมี ตลาดงานอาชีพรองรับการทำงานของนักศึกษา และการได้รับการสนับสนุนจากผู้นำชุมชนและ บุคคลต่างๆ ในชุมชน

3) เป็นเงื่อนไขที่เกื้อหนุนให้เกิดการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ คือ คุณสมบัติส่วนตัว ของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย คุณสมบัติด้านความเข้าใจและการเห็นความสำคัญของการ รวมกลุ่ม

สมคิด อิศราวัฒน์ (2538) ได้ทำการวิจัย เรื่องลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเองของคนไทย พบว่า สถาบันครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาคุณลักษณะของการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่ง คนที่มีลักษณะจะเรียนรู้ด้วยตนเองจะต้องเป็นคนช่างสังเกต ช่างคิด วิเคราะห์ เป็นนักปฏิบัติและ ประเมินผล และลักษณะดังนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกคน แต่จะเกิดขึ้นในบางคนเท่านั้น สิ่งเหล่านี้อาจ เกิดขึ้นได้ หากมีการคิดสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดคุณลักษณะที่ต้องการ วิธีการพัฒนาคุณลักษณะของการเรียนรู้ด้วยตนเอง คือการจัดให้ผู้เรียนมีโอกาสลงมือปฏิบัติและ รับผิดชอบด้วยตนเอง และยังพบอีกด้วยว่าบุคคลซึ่งมีการศึกษาน้อยจะเชื่อถือแหล่งข้อมูลบุคคล มากกว่าหนังสือ

กรรณิกา ชมดี (2524) ได้ศึกษา "การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนา ทางเศรษฐกิจ" ผลจากการศึกษาพบว่า "สิ่งจูงใจประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดได้แก่ ความต้องการที่จะได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีส่วนสัมพันธ์กับ

การเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดคือเกียรติ และผู้ที่ซึ้งใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด ได้แก่ กำนัน”

เพท่าย วิเศษพจนกิจ (2516) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความคาดหวังประโยชน์ที่จะได้รับ จากกลุ่มของสมาชิกกลุ่มในโครงการสารภี-ซัวมุง” ผลการศึกษาพบว่า “สมาชิกกลุ่มมีความคาดหวัง ที่จะได้รับประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ จึงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ โดยต้องการที่จะได้รับเงินทุน ต้องการมีรายได้เพิ่มขึ้น ต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือในด้านการตลาด ส่วนประโยชน์ด้านสังคมต้องการมีเกียรติ มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนสมาชิกด้วยกัน และต้องการมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่”

อนุภาพ ธิรลภ (2528) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

1. ความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่า
2. ความต้องการการเป็นกลุ่มพวก
3. ความเชื่อถือในตัวผู้นำ
4. ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
5. การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน
6. การยอมรับแบบอย่าง
7. ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม
8. ฐานะทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยในต่างประเทศ

Thiel (1984) ได้ทำการวิจัยเรื่องผู้เรียนรู้ด้วยตนเองซึ่งประสบความสำเร็จ โดยศึกษาจากผู้ใหญ่ที่พูดฝรั่งเศสในเมืองควีเบค (Quebec) ซึ่งประสบความสำเร็จด้วยการเรียนด้วยตนเอง จำนวน 30 คน บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญ ในสิ่งที่ตนเองสนใจและได้รับการยอมรับในหมู่เพื่อน คนเหล่านี้จะอุทิศเรียนรู้สิ่งที่ตนเองสนใจอย่างน้อย 4 ปี ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ชอบวิธีการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก

Brookfield (1982) ได้ทำการวิจัยกลุ่มผู้ใหญ่ที่ประสบความสำเร็จแต่มีการศึกษาน้อย ในประเทศอังกฤษ พบว่าผู้ใหญ่เหล่านี้ ได้รับการยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ ในสาขาที่กลุ่มตัวอย่างสนใจคนเหล่านี้ได้มีโอกาสพัฒนาทักษะต่าง ๆ จนเกิดเป็นความชำนาญโดยปราศจากการมีส่วนร่วมในโปรแกรมการศึกษา ซึ่งจัดในระบบโดยสถาบันต่าง ๆ กิจกรรมที่พวกเขาทำนั้นเป็นอิสระไม่ได้อาศัยหน่วยงานหรือสถาบันใด ๆ เข้ามาช่วย รูปแบบการเรียนรู้เป็นเครือข่าย การเรียนรู้ในระบบแลกเปลี่ยนข่าวสารในระหว่างกลุ่มเพื่อน

Hutehins (2000) ได้ศึกษาทัศนคติของผู้ใหญ่ต่อเรื่องการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบลึกและกลุ่มสนทนากับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้เรียนในระดับปริญญาเอก 8 คน พบว่า ผู้เรียนวัยผู้ใหญ่เหล่านี้มีทัศนคติที่หลากหลายต่อการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองทั้งด้านของอุปสรรคและประโยชน์ โดยสรุปสาระสำคัญได้ 4 ประเด็น คือ

- 1) ความสำคัญของประสบการณ์ชีวิตในกระบวนการเรียนรู้
- 2) ความมีอิสระในกระบวนการเรียนรู้
- 3) ความท้าทายของการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง
- 4) คุณค่าของระบบการสนับสนุนเชิงร่วมมือ

Haggerty (2000) ได้ศึกษาการเข้าร่วมของผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ในการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองและผลที่มีต่อแบบการเรียนรู้ กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เรียนในวิทยาลัยชุมชนของมลรัฐหลุยส์เซียนาอายุ 18-36 ปี ที่ได้ลงทะเบียนเรียนวิชาชีววิทยา โดยที่ตลอดภาคเรียนนั้นกลุ่มตัวอย่างได้รับการสอนทักษะการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองและได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองและทำการวัดแบบการเรียนรู้ในช่วงเริ่มต้นภาคเรียนและตอนสิ้นสุดภาคเรียน พบว่า ในช่วงเริ่มต้นผู้เรียน ส่วนใหญ่ชอบแบบการเรียนรู้ที่มีผู้สอนนำ และการเปลี่ยนแปลงของความชอบแบบการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองไม่มีแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในการศึกษาวิจัยนี้ อย่างไรก็ตามพบว่า เมื่อสิ้นสุดของการทดลองมีจำนวนผู้เรียน 33% ที่มีความชอบในการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ซึ่งในตอนเริ่มภาคเรียนมีเพียง 6% และจากผลการวิเคราะห์ทางสถิติไม่พบ สหสัมพันธ์ระหว่างอายุและการเปลี่ยนแปลงความชอบในแบบการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง มีความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การเพิ่มขึ้นของความรับผิดชอบในการเรียนรู้ส่งผลต่อความเข้าใจในเนื้อหาการเรียน การเพิ่มขึ้นของความรับผิดชอบในการเรียนรู้ส่งผลต่อความเข้าใจในเนื้อหาการเรียน และมีทัศนคติทางบวกต่อการเรียนรายงานของผู้ที่ชอบการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบความคิดการวิจัย

การศึกษาระบบการเรียนรู้ทางการศึกษาระบบโรงเรียนของครัวเรือนชนบทในผลิตภัณฑ์สุราพื้นบ้านไทย :
โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

